

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ, ЩО
ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 07-211М групи

Спеціальності 231 Соціальна робота

Освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»

Дарія ЛІТВІНОВА

Керівник: Ольга ФЕДОРОВА, доцентка

Рецензент: Ігор ПОПОВИЧ, професор

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження домашнього насильства над жінками	9
1.1. Насильство над жінками як комплексна соціально-психологічна проблема.....	9
1.2. Історична ретроспектива суспільно-культурної проблематики, пов'язаної з домашнім насильством над жінками....	19
1.3. Насильство над жінками в контексті традиційних і нетрадиційних моделей сімейних стосунків.....	29
РОЗДІЛ 2. Організаційно-правові та педагогічно-психологічні аспекти соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства	39
2.1. Історичні та сучасні форми організації соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства.....	39
2.2. Законодавчо-правове підґрунтя протидії домашньому насильству над жінками.....	45
2.3. Соціальні практики попередження та редукції домашнього насильства над жінками.....	50
РОЗДІЛ 3. Практичні аспекти впровадження програми соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства	60
3.1. Напрями, способи і механізми оптимізації соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства.....	60
3.2. Програма «Соціальна допомога жінкам, що постраждали від домашнього насильства в період самоізоляції»....	68
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
ДОДАТОК А Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному соціокультурному вимірі асиметрія гендерних відносин, наслідком якої є практика легітимізації насильства, призводить до стабілізації деструктивних форм соціальної нерівності. Сучасний світ без перебільшення можна назвати світом насильства в різних його проявах – від військового та політичного, культурного та інформаційного до релігійного та ментального, побутового та сімейного. У першому наближенні насильство постає як вияв антигуманізму, зневажливого ставлення до людини, її честі, гідності та суспільної цінності. Принципи гендерної рівності в умовах сучасності є офіційно визнаними в якості складової монолітного ціннісного простору. В контексті сучасної науки існує кілька підходів до розгляду визначення «насильство над жінками» в різних інтерпретаціях – соціологічній, педагогічній, психологічній, культурологічній, фамілістичній тощо. Насильство над жінками є комплексною соціально-психологічною проблемою, яку небезпідставно розглядають крізь призму, зокрема, феноменологічного підходу. Прогресуюче зростання проявів насилля над жінками в домашніх умовах в різних країнах світу постійно активізує цю тему, оскільки мільйони жінок у різних регіонах планети щоденно, щомиті переживають насилля, а потім усе життя страждають від наслідків насилля – фізичних, психічних, світоглядних, культурних, духовних.

Слід зазначити, що проблематика домашнього насильства над жінками викликає все більший інтерес серед зарубіжних та вітчизняних науковців. Універсальна, всеохопна природа насильства корениться в його глибоко архетипічних характеристиках, що дозволяють йому апелювати до психічної структури та психологічного характеру людини. Права жінки на життя без насилля як суспільний феномен та їх

соціальне, філософське, політичне, культурологічне та юридичне обґрунтування складалося в межах природно-правової доктрини. Вибір суспільством конгеніальної йому моделі залежить від пануючих у даному суспільстві світоглядних установок, ціннісних орієнтирів і духовних запитів. У науковому розумінні цінність «простору без насилля» визначається підходом, який у силу своєї специфіки корегує погляд на статус людського життя в суспільстві та на саме поняття «право на життя»; особистість стає одним із визначальних виявів суспільної реальності й, одночасно – одним із засадничих принципів її існування й еволюції. Формування нових ідей у сфері соціальної роботи обумовлено не тільки локальними проблемами й контрадикціями, але значно ширше – масштабними трансформаціями в політичному, економічному, соціальному, культурному житті суспільства, модернізацією або корекцією моделей соціальної взаємодії з урахуванням цивілізаційних протиріч, загроз та викликів.

Варто підкреслити, що звернення світової спільноти до проблеми соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насилля – аж ніяк не чергова інтерпретація актуального дискурсу про взаємини особистості, соціальних груп, громадянського суспільства та держави. Насильство відносно жінок, зокрема – в умовах сім'ї, є не тільки юридично-правовою, але й культурно-цивілізаційною перепорою для досягнення гендерної рівності відповідно до глобального гуманістичного принципу «*All different – all equal*» («Усі різні – усі рівні»). одним із пріоритетних напрямків соціальної політики в світі, зокрема – в Україні, є боротьба зі злочинами проти життя, здоров'я, волі і гідності особи. Соціальна робота з жінками, які постраждали від домашнього насильства, є феноменом конкретно-історичним, залежним від специфіки моральної парадигми того суспільства, в якому він проявляється.

Також слід зауважити: основними послугами, яких потребують жінки-жертви насильства, є: психологічні, юридичні, інформаційні,

соціальні, медичні, побутові, економічні, а також послуги з (пере)навчання та працевлаштування. Ідеологами та провідниками рухів проти домашнього насильства над жінками стали науковці, юристи, громадські активісти, митці, котрі розглядали сім'ю як джерело гармонії та стабільності суспільства, в якому немає місця насиллю. Тема оптимізації соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства залишається актуальною до сьогодні, коли начебто кожен член сім'ї має рівне право на безпечне щодо насилля середовище й, відповідно – рівні шанси соціального благополуччя.

Вагомий внесок у розробку проблеми насильства в сім'ї та його попередження здійснили такі сучасні вітчизняні науковці як А. Блага, А. Бова, О. Бойко, В. Брижик, А. Галай, Б. Головкін, І. Грабська, Т. Журавель, Д. Заброта, О. Кочемировська, Л. Крижна, О. Лазаренко, Ю. Лисюк, О. Мартиненко, Н. Мілорадова, Ю. Приколотіна, С. Тунтуєва, Г. Христова, Х. Ярмакі, М. Ясеновська та інші вчені. У педагогічній спадщині тема профілактики насильства в сім'ї частково представлена у роботах І. Трубавіної, Т. Алексеєнко, В. Захарченко, А. Ноур та інших дослідників. Разом із тим, не зважаючи на широкий комплекс досліджень, ряд проблем щодо специфіки соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства залишаються не освоєними належним чином.

Відтак, насилля над жінками в родині руйнує не тільки фундамент безпеки самої сім'ї, але й суспільства загалом; безумовно важливим у подібному контексті є ретельне й різноаспектне вивчення причин виникнення вказаного деструктивного явища з метою адекватного реагування та подальшого запобігання. Враховуючи їх актуальність і недостатню розробленість, ми обрали цю тематику у якості особливого предмета наукового дослідження. Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми випускної магістерської роботи: «Специфіка

соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Освітньо-кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3) та наказом по Херсонському державному університету від 30.10.2020 № 1060-Д «Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном навчання 1 рік та 4 місяця другого року навчання денної форми у 2020-2021 навчальному році»

Мета випускної роботи полягає у дослідженні специфіки соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

- розглянути явище насильства над жінками як комплексну соціально-психологічну проблему;
- проаналізувати історичну ретроспективу суспільно-культурної проблематики, пов'язаної з домашнім насильством над жінками;
- висвітлити явище насильства над жінками в контексті традиційних і нетрадиційних моделей сімейних стосунків;
- виокремити історичні та сучасні форми організації соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства;

- охарактеризувати законодавчо-правове підґрунтя протидії домашньому насильству над жінками;
- описати соціальні практики попередження та редукції домашнього насильства над жінками;
- дослідити напрями, способи і механізми оптимізації соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства;
- розробити програму «Соціальна допомога жінкам, що постраждали від домашнього насильства в період самоізоляції».

Об’єктом дослідження є домашнє насильство щодо жінок як деструктивний соціальний феномен.

Предмет дослідження – специфіка соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства.

Для розв’язання поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: аналіз, порівняння, систематизація, класифікація та узагальнення. Зокрема, останній із вказаних методів дозволив визначити основні поняття в дослідницькому полі та вибудувати напрям дослідження даних літератури з проблеми дослідження, вивчення та аналіз явища насильства, а також специфіки соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства. Історичний метод дозволив визначити проблеми насильства з позиції історії людства. Для вирішення конкретних завдань використано принцип єдності теорії та практики. У процесі дослідження пріоритетним виступив принцип гуманістичної спрямованості як методологічний засіб організації соціального знання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- на основі комплексного наукового аналізу досліджено явище насильства щодо жінок в домашніх умовах, зокрема – в контексті вітчизняних соціально-політичних, економічних, правових і культурних реалій;

- отримали подальший розвиток ключові характеристики насильства щодо жінок в домашніх умовах як деструктивного соціального феномена;

- уточнено специфіку соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства;

- обґрунтовано специфіку соціальної допомоги жінкам, що постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19;

- розроблено авторську програму «Соціальна допомога жінкам, що постраждали від домашнього насильства в період самоізоляції».

Практична значущість одержаних результатів випускної роботи полягає в аналізі системи соціальної допомоги жінкам, що постраждали від домашнього насильства в період самоізоляції, викликаній пандемією COVID – 19, а також в розробленні авторської програми «Соціальна допомога жінкам, що постраждали від домашнього насильства в період самоізоляції». Дані нашого дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів, фахівцями центрів соціальної роботи, спеціалістами соціально-психологічної служби, соціальними робітниками, а також студентами спеціальності «Соціальна робота», волонтерами, фахівцями органів місцевого самоврядування.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3), а також опубліковано у вигляді статті: **«Феномен домашнього насильства над жінками»** у альманасі «Магістерські студії» Вип. XX, Херсон, 2020.4 – С.

Структура випускної роботи: складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел (70

найменувань). Дослідження містить 2 рисунки. Основний текст дослідження викладено на 81 сторінці.

РОЗДІЛ 1.

Теоретичні основи дослідження домашнього насильства над жінками

1.1. Насильство над жінками як комплексна соціально-психологічна проблема

У новітній історії України, як власне і в усьому цивілізованому світі, відбувається докорінне критичне переосмислення соціальних відносин, культурних практик і усталених національних та світових ціннісних систем. ХХІ століття характеризується стрімкістю, мінливістю та стохастичністю соціальних, політичних та економічних процесів суспільного життя. Сучасна людина, буття котрої обмежено жорстким «прокрустовим ліжком» дійсного та уявного, прагне будь-якими засобами реалізувати віртуальне або віртуалізувати реальне. Характерні для сучасної України процеси демократизації та соціального розвитку безпосередньо пов'язані з дотриманням прав людини, зокрема – жінки, на свободу від насилля, з розширенням спектру прав на реалізацію індивідуальних запитів, прагнень та налаштувань. Гуманістична традиція передбачає визнання найвищої цінності людського життя та забезпечення гідних умов існування та розвитку особистості. В сучасному світі принципи гендерної рівності (паритету) офіційно визнаються в якості ключового компонента єдиного ціннісного простору сучасної цивілізації. Багатогранність та складність завдань, що постають перед глобальним суспільством двадцять першого століття – зубожіння народу в багатьох країнах, пандемія COVID – 19, ескалація військових

конфліктів у різних регіонах планети, зростання рівня смертності, сирітство, злочинність, безробіття тощо, вимагають від світової спільноти нових, нестандартних підходів до розв'язання вказаних проблем.

Пошуки нових підходів у дослідженні домашнього насильства над жінками є особливо важливим у сучасних вітчизняних контекстах, коли одним із важливих завдань постає усвідомлення умов і наслідків соціальних конфліктів, генерованих насильством, способів їх попередження та конструктивного розв'язання. Відтак, нагальним є розвиток гендерної освіти як елемента громадянської освіти, ключовою метою якої є утвердження загальнолюдських цінностей, таких як свобода, гідність, толерантність, відмова від насилля в будь-яких формах, ксенофобії, расизму, інтолерантності, екстремізму тощо. За наявності спільної системи ціннісних орієнтирів, підкреслює вітчизняний дослідник С. Костючков «... можливе досягнення ефективного стійкого суспільного компромісу між неспівпадаючими апріорно особистими інтересами. Такою загальною ціллю можна визнати національну ідею, засновану як на загальнолюдських цінностях та пріоритетах, так і на ідеалах, іманентних конкретному народові. До перших традиційно відносять Добробут, Справедливість, Рівність, Солідарність, Людяність, Патріотизм, Народовладдя. Специфічними для українського народу цінностями є Державність, Соборність, Общинність, Духовність, Сердечність. Поняття «соборність» є особливо конгеніальним ідеї громадянського суспільства з його акцентом на бережливе, «священне» ставлення до особистості, її свободи в моральних і духовних життєпроявах» [24, с. 18].

Результатом розмислів сучасних дослідників щодо проблеми домашнього насильства над жінками в умовах трансформації суспільства є положення, зокрема, про те, що в умовах сучасної культури стають практично будь-які факти особистого життя людини,

що викликають сильні емоціональні стани та провокують потребу виявляти й застосовувати власний соціальний досвід. Взагалі кажучи, будь-який процес становлення особистості включає в себе надбання і засвоєння норм соціальної поведінки, наданих суспільством у процесі цивілізаційного розвитку, здобуття навичок її практичного застосування для індивідуального та суспільного піднесення та засвоєння основних механізмів і форм суспільних взаємовідносин, зокрема – в сімейному житті. Подібний контекст обумовлює можливість припущення, відповідно до якого проблема домашнього насильства над жінками є однією з найбільш актуальних в умовах сучасності. Сьогодні в світі розгорнуто широку інформаційну кампанію щодо «озвучення» існуючої проблеми, постійно ведеться спільна робота державно-урядових структур та інститутів громадянського суспільства, а також органів місцевого самоврядування щодо профілактики та протидії насиллю над жінками в сім'ї, оскільки значна різноманітність форм та способів насилля над жінками максимально актуалізує вказану проблему в різних регіонах світу.

Логіка розгляду розв'язуваної проблеми формує підхід, у рамках якого обґрунтованим є наступне твердження: різні образи людини стали підґрунтям певних уявлень про людську сутність та особистість, а також основою для формування особистісних концепцій у дослідницькому просторі різних наук. Тракткування людини як особливої істоти «... дає уявлення про неї як про уособлену триєдність природного, соціального й духовного. У рамках біологічного, соціологічного й психологічного підходів розвиток особистості розглядається як взаємодія двох факторів – спадковості та середовища, іншими словами – біологічного й соціального. У підходах до визначення розвитку особистості її властивості розглядаються в системно-діяльнісному та історично-еволюційному аспектах. Сучасність, з її політичними, соціальними, економічними, духовними та культурними проблемами, перетворює

людину на головний предмет досліджень, але разом із тим ані філософія, ані наука, ані мистецтво не створили відповідного пізнавального інструментарію, застосування якого дозволило б розглянути людину в усій її багатовимірності, враховуючи специфічний комплекс різноманітних зв'язків, зважаючи на властиві їй видові, популяційні та індивідуальні ознаки, зберігаючи при цьому структурно-функціональну цілісність індивіда» [22, с. 10-11].

У корпусі сучасної науки існує кілька підходів до розгляду визначення «насилля над жінками» в різних інтерпретаціях – соціологічній, педагогічній, психологічній, культурологічній, фамілістичній тощо. Розвиток безпрецедентної динамічності транскультурних міграцій, лібералізація інституціональних режимів, формування принципово нових явищ, пов'язаних із транскордонними взаємодіями – такими як міжкордонна мобільність, транснаціональні сім'ї, поширення так званих «гнучких» форм громадянства, а також загострення конвергентних проблем, загроз та викликів безпекового, соціально-політичного та економічного характеру актуалізує проблему дослідження насилля над жінками в домашніх умовах. Метою подібних досліджень вбачається оформлення теоретичних засад і відповідних практичних рекомендацій щодо редукції, а в оптимальному вираженні – мінімізації проявів домашнього насильства над жінками в сучасних умовах мультикультурного простору: міксування етнонаціональних традицій, поведінкових моделей, реалізації різноманітних ментальних патернів тощо. Загалом кажучи, насилля над жінками в родині руйнує не тільки фундамент безпеки самої сім'ї, але й суспільства загалом; безумовно важливим в подібному контексті є ретельне й різноаспектне вивчення причин виникнення вказаного деструктивного явища з метою адекватного реагування та подальшого запобігання.

Необхідно вказати, що насильство над жінками є комплексною соціально-психологічною проблемою, яку небезпідставно розглядають

крізь призму, зокрема, феноменологічного підходу. Для конструктивного розв'язання будь-якої проблеми – технічної, соціальної, політичної тощо й відповідно, досліджуваного явища – необхідно виявити причини, фактори, чинники, обставини, умови та передумови цього явища. Що таке насильство взагалі? На рис.1.1. нами представлено схематичну відповідь на дане питання (рис1.1.).

Рис.1.1. Насильство у загальному вимірі дослідження

Серед широкого спектра теорій і пояснень причин сімейного насилля над жінками науковці найчастіше виділяють соціальні та психологічні. Апологети психологічних теорій концентрують увагу на психологічних чинниках ризику, передусім – схильності до насильства у «агресора» та психічних особливостях «жертви». Теорії соціальної детермінованості (причинності) розглядають зовнішні чинники, які впливають на прояви насильства, серед яких такі чинники, як рівень бідності, культурна норма, безробіття або обмежена зайнятість, соціальна ізоляція, комунікативна асиметрія, асоціальні поведінкові стереотипи, низький освітньо-культурний рівень тощо.

У деяких працях сучасних вітчизняних учених виявляються спроби об'єднати соціальні та психологічні чинники, оскільки соціальна структура з іманентними їй нормами, параметрами та інститутами, взаємодією кривдника (агресора) з жертвою відіграють вирішальну роль у процесі детермінації явища насильства над жінками в сім'ї. В навчальних і методичних посібниках практично немає єдності в розумінні сутності таких понять як причини, фактори, чинники, обставини, умови та передумови соціальних явищ і процесів. Під причинами та умовами Т. Мустафаєв пропонує розуміти процеси та явища, які відбуваються на рівні соціальної структури суспільства та впливають на рівень насильства (зокрема, над жінками) в соціальному просторі. Причини, вказує автор – це ті процеси і явища, які безпосередньо генерують злочинні прояви, зокрема – домашнього насильства над жінками. Умови і фактори впливають на вказане явище іммедіативно (опосередковано), фасилітуючи (полегшуючи) вплив конкретних причин. При цьому дія факторів суттєво змінюється залежно від конкретних політичних, правових, культурних, соціальних, економічних, демографічних та інших умов [34].

Слід зауважити, що в сучасній науці склалися три основні типи теорій, що пояснюють джерела насилля *per se* – як такого. Перший тип поєднує концепції, що ініціюють насилля з природи людини як представника біологічного виду. Згідно з ними, у кожної людини існують вроджені схильності та інстинкти, такі як інстинкт смерті, інстинкт задоволення базових потреб, сексуальний інстинкт, що «підштовхують» людину до вчинення насилля. Сюди ж можна віднести й деякі філософські концепції, котрі пояснюють насилля ініціально притаманним усім представникам *Homo sapiens* прагненням до влади, панування, насилля. Другий тип теорій виводить застосування насилля з економічних та соціальних умов життя людей: економічна і соціальна нерівність диференціює суспільство на групи, суспільні класи, між

якими виникають й розвиваються до згубних масштабів нездоланні суперечності. Подолати вказані контрадикції можна кардинальним встановленням соціальної рівності (революційним шляхом) або пом'якшенням нерівності (шляхом суспільно-політичних реформ). Як результат – визначаються прийнятні суспільством межі «розриву» у рівні життя різних класів для забезпечення стабільності життя соціуму. Третя група теорій імпліцитно пов'язує насилля з динамікою конфлікту, оскільки в будь-якій країні виникають конкуруючі групи – політичні, економічні, культурні, духовні.

Звідси випливає, що виникнення жорсткого соціального поділу суттєво трансформує існуючі соціальні структурні відносини та значно впливає на чималу ревізію цінностей як з боку окремого індивіда, так і відносно певних національно-етнічних, релігійно-духовних, демографічно-територіальних спільнот. Особливої уваги потребує вивчення соціокультурних, політичних, економічних детермінант, що спричиняють негативні прояви глобальних трансформацій. Конкретний *start point* конкуренції між групами або індивідами вже визначально набуває обрисів конфлікту – потенційного або актуального. Зіткнення стає реальним, коли конкуренція уособлюється, коли конкретні індивіди стають на шлях реального протистояння; це саме та стадія, на якій насилля стає не тільки ймовірним, але й реалізується в найжорсткіших формах. Як результат – конфлікт знаходить своє вирішення у перемозі (фізичній, інституціональній або ментальній) однієї із сторін. Утверджується нова ієрархічна побудова: оформлюється стадія адаптації до деструктивної ситуації, а отже – саме так утворюються групи або суб'єкти, що конкурують між собою. Вказані групи пояснюючих теорій фундуються на тому, що насилля базується на діючій у реальності й тому безумовно зафіксованій причині або комплексі причин із відповідними наслідками. Саме такий підхід вбачається нам

продуктивним для пояснення феномену насилля у житті суспільства, конкретно – домашнього насилля над жінками.

Сучасні дослідники, зокрема – Ш. Воттс і К. Циммерман, відзначають, що все більша кількість наукових розвідок пропонують глобальний огляд реальних масштабів насилля щодо жінок у родинному житті. Американські дослідниці розглядають дійсний розмах деяких із найбільш поширених і небезпечних форм насилля відносно жінок. Це насилля з боку чоловіка-партнера, це сексуальне насилля з боку суб'єктів неінтимного життя, це торгівля людьми, примусова проституція, експлуатація жіночої праці та боргове рабство жінок й дівчат. Ш. Воттс і К. Циммерман відзначають також фізичне й сексуальне насилля відносно жінок, які займаються проституцією, вибірковий (селективний) за статевою ознакою аборт, вбивства дітей, зокрема – дівчат, гвалтування в умовах бойових дій. Робиться акцент на тому, що є багато потенційних злочинців – чоловіків та інтимних партнерів, батьків, інших членів родини, а також сусідів та тих чоловіків, котрі мають певний вплив на жінку, використовуючи матеріальні, політичні або ментальні важелі впливу. Більшість форм насилля не являють собою унікальні інциденти, вони були, є та будуть стільки, скільки триватимуть відносини між чоловіками та жінками. Тема насилля над жінками – дуже делікатна тема, почасти вона замовчується або згладжується, ЗМІ вже не виносять насилля в авангард топ-тем, образно кажучи – тема насилля над жінками в домашніх умовах «втомилася». Але прогресуюче зростання проявів насилля над жінками в домашніх умовах в різних країнах світу постійно збуджує цю тему, оскільки мільйони жінок у різних регіонах планети щоденно, щомиті переживають насилля, а потім усе життя страждають від наслідків насилля – фізичних, психічних, світоглядних, культурних, духовних [70].

У цьому контексті вельми актуальною вбачається теза про те, що в Україні в дослідженні домашнього насильства над жінками є значні фактологічні, концептуальні та організаційні здобутки. Феномен домашнього насильства над жінками та пов'язаних із ним явищ віддавна став об'єктом наукової та, зокрема, соціологічної рефлексії та знаходить своє відображення у двох основних, дихотомних поняттях: «насилля» та «ненасильницька взаємодія». Відомими фахівцями із цієї проблематики є українські учені А. Блага, В. Брижик, Л. Войтова, Л. Гаврилук, Т. Гайналь, А. Галай, О. Кочемировська, Д. Лях, К. Мінакова, Т. Мустафаєв, Н. Новокшонова, Я. Оленіна, Ю. Приколотіна, Г. Христова, Т. Циганчук, М. Ясеновська та інші дослідники. Соціологічно-психологічний аналіз показує, що трансформація природи домашнього насильства над жінками під впливом сучасних соціально-політичних, економічних, культурних і комунікаційно-технологічних інновацій спричиняє тенденцію до «розмивання», а то й повного нівелювання оціночних конотацій щодо феномену насильства над жінками. Це спричиняє появу нових соціальних загроз і викликів, таких як стійка віктимізація (набуття статусу жертви) певних соціальних груп (жінки, діти, національні меншини, сексуальні меншини, особи з інвалідністю) та, як наслідок, зростанням інтенсивності напруженості та активізації деструктивних процесів у суспільстві.

Зазначимо, що у науковій літературі та у побуті існують такі поняття як «насильство» та «насилля». Яке є вірним? Відповідь на дане питання знаходимо у доктора філологічних наук, мовознавця Олександра Понамарьова, який зазначає, що ці два поняття є тотожними. Як правило, в українській мові вживається поняття «насильство», а поняття «насилля» – рідше. Тому у нашому дослідженні ми будемо застосовувати ці два поняття [59].

Сучасні дослідники наводять різні визначення насилля як цивілізаційного феномену. В енциклопедичному політологічному

словнику насилля характеризується як невід’ємна сторона всієї історії людства. Насилля може здійснюватися фізичними, економічними, психологічними та іншими засобами. Воно є «навмисною дією, спрямованою на знищення людини (людей) або завдання їм шкоди і здійснюється поза їх волею» [39, с. 382].

Польський соціолог А. Гжегорчик наполягає на тому, що насилля пов’язане не тільки з прямими фізичними та матеріальними втратами у формі вбивства, пограбування, терористичних атак тощо. Такі форми насилля є цілеспрямованими, неприховано жорсткими та антигуманними. Але крім вказаних форм у суспільному просторі існує ще таке насилля, що деструктує психологічну та інтелектуальну сфери, виявляючи себе приховано (латентно), непрямо – у вигляді нав’язування власних переконань та позицій опонентові, а також у спотворенні інформації, викривленні фактів тощо [5].

Деякі зарубіжні автори розглядають насилля в його найбільш гострих формах як самокерований механізм, що спирається на реалізацію певних вроджених властивостей людини. Скажімо, на думку А. Бабієвої «... насилля полягає в тому, щоби блокувати волю індивідів і змусити їх (або утримати) від дій, які диктуються тими, хто здійснює насилля. Насилля взагалі можна коротко визначити як узурпацію свободи волі. Це є панування одних індивідів над іншими, засноване на зовнішньому примусі» [2, с. 163].

Якщо звернутися до українського словника «Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи» упорядника Л. В. Лохвицької, то можна знайти таке визначення: «Насильство – violence, assault – використання психічного, емоційного тиску або фізичної сили з метою заподіяння шкоди людині; дії однієї чи декількох осіб стосовно іншої людини, які порушують громадянські її права та свободи або які призводять до фізичного, психічного чи морального страждання» [54, с. 104].

Для дослідників – політологів, соціологів, педагогів, культурологів, юристів – важливим є з'ясування конкретних механізмів виникнення особистісних поведінкових виявів, а також розробка шляхів ескалації / редукції в суспільстві такого рудиментарного явища людської психіки, як насилля та явища, яке його здебільшого генерує – агресивності. На переконання Нобелівського лауреата, австрійського етолога К. Лоренца, «... у нас є вагомі підстави вважати внутрішньовидову агресію найбільш серйозною небезпекою, яка загрожує людству в сучасних умовах культурно-історичного й технічного розвитку. Але перспектива побороти цю небезпеку аж ніяк не покращиться, якщо ми будемо ставитися до неї як до чогось метафізичного і невідворотного; якщо ж спробувати простежити ланцюг природних причин її виникнення – це може допомогти» [28].

Протягом багатьох століть насилля виступало найважливішим способом вирішення гострих соціальних суперечок, їх зворотною стороною, особливо у відносинах між народами. В умовах застосування нової парадигми суспільного життя виникає феномен парадигмального буттєвого простору, який перетворюється на обов'язкову складову життя сучасної людини: саме цей простір має охоплювати всі сфери суспільного життя. Нові форми єдиної постмодерністської стратегії розвитку світу, сучасні вияви кроскультурної взаємодії реалізують нові взаємодію і резонанс, які стимулюють продукування нових форматів соціальної практики. Політикам, які не володіють моральною культурою, гуманними переконаннями, воно здається найефективнішим та дуже привабливим методом досягнення своїх цілей, оскільки здатне фізично усунути супротивника. Відтак, необхідною вбачається історична ретроспектива суспільно-культурної проблематики, пов'язаної з насильством над жінками в умовах сім'ї.

1.2. Історична ретроспектива суспільно-культурної проблематики, пов'язаної з домашнім насильством над жінками

Теоретико-методологічні основи дослідження домашнього насильства над жінками продуктивно розвиваються в межах міждисциплінарного підходу, який на сьогодні все ще є менш поширеним і популярним, аніж економічний, демографічний або соціологічний підходи, доречні в дослідженнях соціальних процесів. Предметні ареали цих дисциплін співвідносяться через уточнення того, чим саме є домашнє насильство над жінками та якими є їхні наслідки для індивідів та соціуму. Головними семіотичними містками в даному контексті є спільні уявлення про комплекс залежних і незалежних змінних, при цьому різні дисципліни пріоритезують вплив тих чи інших змінних, ускладнюючи побудову результуючого вектора дослідницького процесу. Варто відзначити, що проблематика домашнього насильства над жінками викликає все більший інтерес серед зарубіжних та вітчизняних науковців. Але попри значні напрацювання у даній дослідницькій сфері, досі існують значні гносеологічні прогалини: вони зумовлені, з одного боку, невпорядкованістю понятійного, методологічного та теоретичного апаратів, які пропонують різні дисципліни та, з іншого боку, самим динамічним характером, стохастичністю та евентуальністю об'єкту дослідження, а також його непередбачуваною мінливістю.

Якщо прийняти висновок, що міститься в попередньому блоці дослідження, можна стверджувати – насилля над жінками стало невід'ємною складовою сучасного життя. Хоча насильницькі акти над жінками здійснюються з найдавніших часів людської історії, проте сучасність відзначається зростанням їх кількості, а також певної «якості». Для того, щоб краще зрозуміти різноманітні аспекти проблематики домашнього насильства над жінками, необхідно

прослідкувати розвиток даного деструктивного соціального феномена в різні історичні епохи, образно кажучи – «від Ромула до наших днів». Універсальна, трансісторична природа насильства корениться в його глибоко архетипічних характеристиках, що дозволяють йому апелювати до психічної структури та психологічного характеру людини. Ми живемо в специфічному проблемному полі та перед обличчям несправедливості і жорстокості світу, відтак – дуже легко можна перейти до простого, грубого спрощення та риторики при спробі пояснити і висвітлити справжню природу домашнього насильства над жінками.

Звідси випливає, що необхідно вести мову про певний дискурс, сформований під впливом ряду причин і факторів, який пройшов довгий шлях інтерпретацій починаючи з прадавніх часів і закінчуючи сучасністю. Як зазначає американський дослідник Д. Боярин, прадавні люди, скоріше за все, знали статеві відносини як такі та, відповідно, мали чіткі уявлення про те, що є дозволеним і що табується в міжстатевих стосунках, які дії можуть принизити людину, в тому числі – і насильство [65].

Тема насильства щодо жінок є притаманною і єврейській культурній традиції, зокрема, вона прослідковується в біблійній екзегезі. Наприклад, у Торі (19 глава Книги суддів) є сюжет про те, як деякий левіт, мандруючи з близькою йому жінкою, зупинився в місті Гіва. Там їх люб'язно приймає на ночівлю один із місцевих мешканців. Дізнавшись про це, жителі Гіви прийшли до його будинку з наміром здійснити насилля над жінкою мандрівника. Хазяїн помешкання пропонує зловмисникам власну доньку, щоб врятувати гостей та не порушити закон гостинності. Але натовп вдирається в будівлю та піддає насиллю супутницю левіта, що призвело до знищення в подальшому міста представниками «різних колін Ізраїлевих». Специфічною формою насильства над жінкою вважаємо так званий «шлюб через викрадення»,

коли жінка-полонянка мимо власної волі входить у єврейське суспільство та набуває статус, рівний статусу жінок, народжених всередині «вибраного народу». Тут бачимо неординарну ситуацію – набуття особливого статусу через насильство. Традиція зафіксована в уже згаданій Книге Суддів (21 глава): очевидним бачиться спроба вирішити проблему невідворотного насилля над жінкою під час воєн, але в парадигмі «насилля заради блага» [55].

Як стверджує у своєму дослідженні Є. Друзь, збереглася хроніка сумнозвісного вавилонського дому Мурашу – будинку розпусти, тобто місця продажу або тимчасової експлуатації жінок та дівчат для сексуального споживання. В той період батьки безсоромно торгували дітьми, частіше – дівчатами, за певні кошти вони віддавали дитину так званій прийомній матері, яка виховувала дівчинку для подальшої роботи в якості повії. Втім, у документах стосовно такого виду торгівлі йдеться не про купівлю-продаж дітей, а про їх удочеріння. Моторошними є подробиці витончених цинічних форм насильства, яких зазнавали малолітні «жриці любові» на шляху до «професійного становлення» [11].

Із історичних джерел відомо, що в Стародавній Греції жінки вважалися істотами «другого сорту». Вони були частиною особистого майна чоловіків, не мали політичних прав, а також перебували в повній залежності від родичів чоловічої статі. Жінка, незалежно від віку та сімейного стану, була потрібна тільки для народження дітей. Платон, на думку дослідників, впритул підійшов до одвічної ідеї рівності жінок і чоловіків. У діалогах «Бенкет» і «Тімей» простежується, що філософ дотримувався традиційної античної точки зору про ініціальну, фундаментальну нерівність чоловіка і жінки. Як бачиться, ідея надати жінкам рівні права в «Державі» Платона спонукало заперечення ним інститутів сім'ї і домашнього виховання дітей. Жінкам, із позиції Платона, необхідно брати активну участь в усіх суспільних справах, у

тому числі – захисті та охороні полісу, як це практикувалося в Спарті. Незважаючи на паритетність деяких прав чоловіків і жінок в античному світі, жінка залишалась нижчою істотою відносно чоловіка, відповідно – насилля стосовно неї не вбачалося чимось надзвичайним [32].

У Візантії епохи Середньовіччя доля жінок також була суворо регламентованою, особливо – в шлюбі. Сучасні дослідники відзначають цілий шерег «несправедливостей» візантійського законодавства відносно жінок. Наприклад, чоловік мав право бити жінку батогами або палицею з метою її «перевиховання», таке насилля навіть не давало жінці права на розлучення з чоловіком-агресором. Закон («Еклога») надавав чоловікові практично необмежені права на жінку, котра, своєю чергою, мала тільки одне право і обов'язок – цілком і беззаперечно підкорятися чоловікові, незважаючи на будь-які насильницькі дії з його боку. У той же час закон певним чином і охороняв жінку від свавілля сторонніх чоловіків: наприклад, за скоєння злочину жінку найчастіше відправляли до монастиря, оскільки закон забороняв тримати жінку у в'язниці, де вона могла стати жертвою насилля з боку охоронців. Діюче в епоху Середньовіччя візантійське законодавство в незначній мірі захищало жінку від насильства, але надавало широкий спектр прав чоловікам, дозволяючи їм «обійти» закон, враховуючи власні егоїстичні інтереси [43].

Варто відзначити, що в Київській Русі оформлення державними органами юридичного статусу жінки відбувалося на фоні складних політичних процесів і суттєвих контрадикцій між західною та східною традиціями права. Однією з чеснот народу в цей період є покірність, вміння підкорятися законам, терпіння замальовується в тогочасних хроніках (за М. Карамзіним) як найкраща для правителів якість народу. Закону були зобов'язані підкорятися всі – незалежно від статі та соціального статусу. Дотримання встановлених законів сприятиме благополуччю країни та всіх її мешканців – від государя і князів до

селян і ремісників. Загальне варварство періоду Київської Русі не виправдовує, на думку історіографів, жорстокості по відношенню до нерівноправних членів суспільства. В цей період вельми помітним стає вплив звичаєвого права та історично усталених традицій на формування правового становища жінки у шлюбно-сімейних стосунках Давньоруської держави. Зазначимо, що саме за доби Київської Русі значна частина норм звичаєвого права була зафіксована в письмових джерелах того часу й проіснувала майже в незмінному стані аж до ХІХ століття.

У цьому контексті переконливою постає думка, що шлюбно-сімейні відносини були в цей період особливо консервативними: норми звичаєвого права відігравали провідну роль у сімейних стосунках селянського стану аж до початку ХХ століття. З історичних джерел відомо, що у свідомості давніх слов'ян панувало шанобливе й навіть сакральне, освячене століттями ставлення до жінки; у дохристиянських релігійних культурах було досить багато божеств жіночої статі, яким поклонялися наші пращури. Як зазначає вітчизняна дослідниця С. Поляруш: «Хоча в давньоруській державі в писаних нормах жінці надавалися рівні з чоловіком особистісні, майнові та процесуальні права, однак, механізм їх захисту не був розроблений, що в подальшому призвело до втрати паритетного статусу жінки і чоловіка. Запозичення візантійського права і церковних норм у регулювання сімейних відносин відбувалося дуже повільно, спочатку торкалося переважно жіноцтва панівних верств населення і врешті-решт закріпило залежне становище жінки у сім'ї та суспільстві» [41, с. 107].

У доповнення попередньої тези слід вказати на те, що до обов'язків чоловіка і батька у розглядуваний період входило так зване «повчання» домашніх, що полягало в жорстоких побоях та інших формах насилля, яких повинні були зазнавати дружина та діти домашнього деспота. В народі вважалося, що якщо чоловік не б'є

дружину, то «будинок свій не будує» і «про свою душу не дбає», і буде «погублений» і «в цьому столітті і в майбутньому». Тільки у XVI столітті суспільство спробувало якимось чином захистити жінку та обмежити при цьому насильницьке свавілля чоловіка. Наприклад, книга «Домострой» (пам'ятка світської літератури XVI століття, автор – протопоп Сільвестр, духівник Іоанна Грозного) – зведення законів соціального життя громадянина, якими він повинен керуватися в побуті, радив бити дружину «не перед людьми, а наодинці повчити» і «никако ж не гневатися» при цьому. Чоловікові рекомендувалося «за всяку провину» «ні по видний не бите, ні під серце кулаком, ні стусаном, ні палицею не бити, ніяким залізним або дерев'яним не бити». Подібні «обмеження» мали скоріше рекомендаційний характер, оскільки в побутових стосунках чоловіки не були особливо прискіпливими в засобах «виховання» дружини. В тексті читаємо: «Хто з серця або з журби так б'є, багато притчі від того бувають: сліпота і глухота, і руку і ногу вивихнутий і перст, і главоболіє, і зубна хвороба, а у вагітних жінок та дітям пошкоджено буває в утробі» [10]. Ось чому чоловікам давалася порада бити дружину не за кожну, а лише за серйозну провину, і не чим і як попало, а «Сойм сорочка, батогом вежлівенько побити, за руки тримаючи» [10].

У межах даного трактування підкреслимо, що в XIX столітті юридично-правове регулювання ключових питань, які торкалися прав жінок, реалізовувалося на підставі цивільного законодавства тих країн, до складу яких тоді входили українські землі – Австро-Угорщини та Російської імперії. Щоб упорядкувати їх юридично-правовий статус у контексті двох вказаних законодавчих комплексів, важливо підкреслити деякі принципи, які були спільними для них та обумовлювали конкретні права та обов'язки українських жінок. Характерною та яскравою прикметою цивільного законодавства більшості тогочасних європейських країн було безумовне визнання домінування чоловіка над

жінкою. Інститут влади чоловіка, підкреслює О. Кись «... був закріплений юридично і послідовно впроваджувався у судовій практиці і в Австро-Угорщині, і в Росії. Згідно з цим принципом, саме він визначав місце проживання сім'ї, передавав дружині своє прізвище та права свого стану, посідав вирішальний голос у внутрішньо сімейних справах, мав пріоритетне право опіки та влади над дітьми, був представником інтересів сім'ї перед громадськими та державними органами та у суді. Отже, у правовому сенсі дружина була особою, підлеглою і вторинною стосовно чоловіка. Прикметно, що брак чіткого правового механізму реалізації принципу влади чоловіка в Росії спричинив порівняно ліберальне його трактування у судовій практиці, з одного боку, та прагнення законотворця (Сенату) його формально закріпити та посилити – з іншого». [20, с. 87].

Слідуючи визначеному підходу, логічно припустити, що в соціально-політичних умовах ХІХ століття, незважаючи на певні «пом'якшення» жорсткості поведінкової моделі між чоловіком та жінкою в родинних стосунках, чоловік безумовно був головою в сім'ї та не зупинявся в прагненні довести «хто хазяїн в домі». Чоловік представляв сім'ю на зборах територіальних громад і дуже рідко траплялися випадки, коли дружина могла бути присутньою на такого роду засіданнях. Також існував певний гендерний диспаритет у моделях поведінки чоловіка та дружини під час сімейного конфлікту. Насилля над жінкою в сімейних стосунках було справою звичайною: свідчення цього яскраво представлені в творах українських письменників і поетів того часу – Т. Шевченка, Л. Українки, М. Гоголя, О. Кобилянської, М. Вовчок, Ю. Федьковича, І. Нечуй-Левицького, П. Мирного, Б. Грінченка, І. Карпенко-Карого, М. Старицького та інших. Саме в українській літературі вперше прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним і феміністична ідея – писала українська літературознавця Соломія Павличко.

Зазначимо, що права жінки на життя без насилля як суспільний феномен та їх соціальне, філософське, політичне, культурологічне та юридичне обґрунтування складалося в межах природно-правової доктрини, елементи якої виникли в просторі пізнього Середньовіччя та були позбавлені релігійного підтексту ідеологами та апологетами буржуазних революцій. В історичних умовах ХІХ століття ініціальним, первинним, природним станом людини була проголошена його індивідуальна свобода та гідність, які, на думку фундаторів, симпатиків і послідовників природно-правової доктрини, лише частково була обмежена суспільним договором та утворенням держави.

Слід акцентувати увагу на тому, в Європі у цей період проблема насильства над жінками набула неабиякої гостроти й безпосередності. Як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні українська наука Г. Мягких, протягом ХІХ століття «... ліберали починають боротьбу за інтереси раніше не представлених в політиці груп (робітники, чорні, жінки), феміністські вимоги все частіше трансформуються в політичні акції на підтримку правової, освітянської та політичної реформ. Е. Стентон, оригінальна письменниця та активістка американського жіночого руху, висловлювалась за реформу сімейного законодавства, за право жінок на освіту, спільне навчання дівчат з хлопчиками, право на власність. Але, як і інші теоретики, вона до кінця не усвідомлювала того, що сімейні позиції жінок сильно обмежують можливості користування правами, вона не побачила, що дискримінація в приватній сфері зведе нанівець досягнення рівності в сфері публічній» [36, с. 34-35].

У межах даного трактування підкреслимо, що на межі ХІХ і ХХ століть проблематика домашнього насильства над жінками набула виразної конотації відносно такого цивілізаційно-значущого феномена, як цінність людського життя. У першій половині ХІХ століття в Європі та США сформувалися основні напрямки сучасного розуміння рівності жінок – соціалістичний, ліберальний, радикальний, консервативний.

Незважаючи на певні протиріччя, поступово відбувається їх сутнісна імплікація: особливість в сучасному плюралістичному розумінні різних цінностей, які не можуть існувати одна без одної. Свобода є сутнісною основою більшості ліберальних вчень, але вже з другої половини ХХ століття вона перестає бути загальновизначальною, оформлюються нові, або модернізуються архаїзовані теорії, які активно «проповідували» інші елементи аксіосфери, такі як рівність та прагнення до ліберальних цінностей [14].

Таким чином, статус людського життя та його цінність є підґрунтям сучасної системи суспільно-політичних ідей і цінностей сучасного глобального соціуму та домінантою подальшого розвитку цивілізації; звідси впливає актуальність суспільних змін, що потенціюють генерування та вкорінення принципово нових соціальних парадигм, імпліцитно конгеніальних реаліям сучасності, а також модерних стратегій суспільного життя, спрямованих на конструктивну міждисциплінарність наукових досліджень. Соціокультурний підхід до конструктивних і деструктивних моделей взаємовідносин, зокрема – в родині, зумовлює ставлення до них, як до таких, що сформувалися на основі найпростіших патернів спілкування в малих соціальних групах.

В історичному контексті універсальним принципом суспільного ставлення до людського життя є визнання його безумовної цінності в різних вимірах – релігійному, філософському, науковому. Узагальнений погляд на цінність людського життя визначається закладеним ще традиціями Відродження ставленням до людини, як до мікрокосму, асоційованому з центром Всесвіту, як до мети, що зумовлює загальний вектор переходу від традиційного суспільства до суспільства гуманістично-орієнтованого. В процесі розвитку цивілізації склалися різного роду традиційні та нетрадиційні моделі сімейних взаємовідносин, які корелювали з історичними традиціями, релігійними догматами та ідеологічними нарративами. При цьому насилля, як

елемент «комунікації» в стосунках членів родини, мало своє місце та набувало різних, почасти аномальних, з позицій сучасності, форм та уособлень. Відтак, необхідним вбачається розгляд насильства над жінками в контексті традиційних і нетрадиційних моделей сімейних стосунків.

1.3. Насильство над жінками в контексті традиційних і нетрадиційних моделей сімейних стосунків

Сучасність формує нову культуру – культуру діалогу (навіть полілогу), а не монологу в родинних стосунках, вона має бути орієнтованою не тільки на сьогодні, а й на віддалену перспективу, з орієнтиром на абсолютну самоцінність людини. Людина вступає у різноманітні взаємовідносини з оточуючим світом – пізнає, оцінює та перетворює його, відповідно до власних запитів та інтенцій. В умовах сучасності виникає феномен простору плюралістичних форм взаємовідносин, який перетворюється на обов'язкову складову життя сучасної людини, саме цей простір має охоплювати всі сфери суспільного життя. Суспільство стає дедалі більше людиноцентристським: індивідуальний розвиток особистості в сучасних умовах є, з одного боку, визначальним індикатором прогресу, а з іншого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Незважаючи на важливість геополітичних процесів, які визначають характер глобального життя, фокус уваги дослідників незмінно спрямовується на малі соціальні групи, зокрема – на сімейні групи в різних їх культурно-історичних втіленнях.

Говорячи про інститут сім'ї та продуктивні й деструктивні процеси, притаманні даному соціальному феномену, «... слід визнати очевидним і те, що в сучасному українському суспільстві недостатньо високим є рівень врахування і координації інтересів різних груп

населення, незначною бачиться підтримка різними соціальними категоріями прийнятих на державному рівні рішень, непослідовним видається проведення в життя політики громадянського єднання – все це повинно бути в сфері постійної уваги органів державного управління. Дуже актуально в сучасній Україні звучать ідеї духовного відродження, національної гордості, державного патріотизму» [21, с. 251].

Необхідним у даному контексті вбачається розгляд традиційних і нетрадиційних моделей сімейних стосунків. Перш за все треба з'ясувати, що таке модель взагалі та в контексті тематики дослідження. Аналогічно до того, що кожен народ на Землі має власну, унікальну й неповторну культуру, моделі сімейних стосунків також повинні бути своєрідними, можна сказати – аутентичними. На рівні суспільства інститут сім'ї «працює» на головну мету – самозбереження, самовідновлення й саморозвиток самого суспільства. На рівні соціального інституту сім'я задовольняє потреби індивідів і суспільства щодо збереження генофонду та культурної трансляції від покоління до покоління, формуючи суспільні освітні запити та відповідну цим запитам модель сім'ї. На рівні особистості інститут сім'ї забезпечує формування людини, як біосоціальної істоти, котра здатна продуктивно використовувати набутий досвід у процесі життєдіяльності, а також визначає домінуючі напрями самореалізації, «вузлові точки» бажаної життєвої траєкторії, сприяє формуванню адекватної ідентичності.

Таким чином, можна говорити, що реалізуючи в родині власну соціальну свободу, людина бере безпосередню участь у формуванні умов власного соціального існування; відтак – сім'я певним чином формує умови соціального існування. Цілком очевидно, що соціальну свободу особистості в межах сім'ї слід розглядати як таку, що базується на основі розкриття механізму попереднього розвитку суспільства й осмислення сучасного стану та перспектив його подальшого розвитку. Всі соціальні виклики сьогодення – це імпліцитні вимоги з майбутнього

– близького або віддаленого. Якщо суспільство претендує на гармонійні взаємовідносини в структурах інституту сім'ї, воно повинне бути спільнотою освічених, відповідальних, перспективно-орієнтованих індивідів, котрі володіють продуктивним комплексом засобів, способів і механізмів спілкування в соціумі.

Із огляду на викладене вище стає очевидним, що в умовах глобалізованої сучасності відбуваються масштабні трансформації в усіх царинах суспільного життя, що призводить до кардинальних змін у, серед іншого, традиційній сім'ї. Сучасне суспільство з його тенденцією до глобалізації неможливе без всебічної та докорінної модернізації, яка потребує пошуку нових підходів до аналізу контенту всіх практично соціальних явищ. Діяльність сім'ї як такої постає життєзабезпечуючим фактором, який безпосередньо створює і трансформує умови функціонування соціального оточення людини. В двадцять першому столітті сім'я залишається для людини простором задоволення потреб у спілкуванні та емоційній комунікації, індивідуальному визнанні та самореалізації. Відтак, розвиток інституту сім'ї забезпечує соціальну та особистісну значущість стабілізованих і у той же час мінливих сімейних цінностей.

Тут треба зазначити, що загальна тенденція розвитку соціальних інститутів полягає в тому, що від пошуків єдиного вірного уявлення про них актуальним є перехід до визнання плюральності форм і моделей, діалогу й взаєморозуміння представників різноманітних поглядів; відмова від єдиної моделі сім'ї, визнання плюралістичності форм сімейного життя, надання людині права вибору культурного, суспільного і взагалі світоглядного зразку. Стабільність суспільства неможлива без стійкого розвитку інституту сім'ї, без конкретних пунктів відповідності його змісту вимогам сучасності та найближчого, принаймні, майбутнього, оскільки воно нерозривно пов'язане з

проблемами формування не тільки окремої особистості, а й людської спільноти й взагалі – виду *Homo sapiens*.

Також слід зважати на те, що «протягом століть повсякденне життя традиційної, патріархальної сім'ї ґрунтувалося на закріпленні за кожним її членом певних обов'язків, причому вони чітко розділялися на «чоловічі» й «жіночі». Сімейний устрій не викликав ніяких сумнівів, чоловік – глава сім'ї, йому підкорялися й покорялися. Доля жінки полягала у вихованні дітей і веденні домашнього господарства. У наш час спостерігаються трансформаційні тенденції зі зміною традиційних поглядів на стереотипи обов'язків і ролей у сучасному суспільстві й сім'ї, які є результатом глибоких соціально-економічних, політичних, морально-етичних, естетичних перетворень» [63].

У межах даного трактування необхідно з'ясувати, що таке традиційна сім'я, що таке нетрадиційна сім'я, чим вони відрізняються, якими характеристиками володіють, чи є (та в якій мірі) в них місце для насилля над жінками. Слід зауважити, що в умовах постмодерну динамічно зростаючою є поширеність нових, порівняно з традиційним культурним укладом, практик у сфері сімейно-шлюбних і сексуальних відносин. Імплантації в буттєвий простір різних регіонів планети принципово нових практик у цій сфері сприяють політичні й соціально-економічні зміни, а також лібералізація суспільної моралі, ціннісно-сміслові трансформації громадської думки та культурних патернів. Виникнення нових моделей взаємин чоловіка і жінки в сім'ї стає підґрунтям для того, щоб заявити про певну деструкцію інституту традиційного шлюбу та сім'ї. Чи збережеться традиційний шлюб багато в чому залежить від того, наскільки відкритим він виглядатиме в контексті інших форм суспільних стосунків. Таким чином, інститут сім'ї правомірно розглядати як інститут соціальної відкритості. Слід зауважити, що ідеї відкритості сім'ї зазвичай реалізуються на трьох основних рівнях: системному, інституціональному та процесуальному. В

сучасному розумінні система сім'ї постає відкритою, коли вона становить універсальну, гармонійну, конструктивну форму функціонування з використанням широкого діапазону як традиційних, так і нових соціально-комунікаційних технологій та засобів, які створюють для членів сім'ї оптимальні умови щодо вільного вибору життєвої траєкторії.

Не можна не погодитися з роздумами сучасних вітчизняних учених стосовно того, що «процеси модернізації сім'ї пришвидшуються й через соціально-економічні зміни в державі. Зниження рівня життя, викликане зменшенням реальних доходів в умовах затяжної економічної кризи, звуженням їх джерел, зростанням рівня безробіття, відсутністю постійних доходів навіть в умовах повної зайнятості, призвело до падіння народжуваності, скорочення числа шлюбів і збільшення розлучень, поширення ідеалу однодітної сім'ї, невиконання сім'єю своїх функцій, послаблення родинних зв'язків, а також поширення різних девіантних форм сімейної поведінки. Соціально-економічна криза змусила сім'ю піти на численні жертви. Основними стратегіями стали економія в усьому і пошук додаткового заробітку» [64, с. 117].

Необхідно вказати, що моделі сім'ї в сучасному світі (і Україна не є винятком), динамічно й неухильно урізноманітнюються. Хоч основною формою постійного сексуального партнерства в цивілізованому світі залишається зареєстрований шлюб, частка людей, що віддають перевагу спільному проживанню без реєстрації шлюбу, експоненціально зростає. Традиційні форми сім'ї та шлюбу мають довготривалу історію досліджень у психології, педагогіці та соціології; проте дослідження, які стосуються моделі традиційної сім'ї, з'явилися лише з початку 2000-х років. Зокрема, вивчалися уявлення в масовій культурі про майбутню сім'ю, бажаний розподіл ролей та статусів у сім'ї, допустимість та моральність дошлюбних сексуальних відносин,

гендерні та вікові відмінності щодо таких уявлень, психологічна готовність людини до шлюбу тощо.

Варто зауважити, що окрім традиційної сім'ї, в сучасному науковому дискурсі все частіше аналізуються так звані альтернативні її моделі або форми. Як правило, ці моделі аналізуються з погляду їх генези, еволюції, поширеності, особливостей функціонування тощо. Натомість, на думку сучасних авторів [57], образи альтернативних форм сексуально-шлюбних стосунків досі не вивчалися. Українські дослідники П. Фролов і Ю. Фролова виокремлюють 13 альтернативних форм сексуально-шлюбних стосунків: традиційний шлюб, цивільний шлюб, пробний шлюб, гостьовий шлюб, одностатевий шлюб, полігамний шлюб, асексуальний шлюб, свідомо бездітний шлюб, відкритий шлюб, свінгерство, груповий шлюб, віртуальний шлюб, одинаки. Зокрема, значна кількість сучасних молодих людей перед офіційною реєстрацією шлюбу обирають пробний, так званий консенсуальний шлюб, як випробувальний етап подальшого спільного життя. Чимало людей віком до 25 років, які ніколи не перебували в шлюбі, ставляться до подружнього життя в цілому негативно: це дає змогу прогнозувати можливе зниження загального рівня шлюбності в майбутньому. Нетривалість сімейного життя в багатьох випадках веде до так званих серійних шлюбів. Дистанційний і гостьовий шлюби також не є типовими для України: зі своїм партнером окремо живуть лише 0,3 % тих, хто офіційно перебуває у шлюбі, а тих, хто більшу частину часу живе окремо, іноді разом – усього близько одного відсотка [57].

Аналізуючи наведені вище розмисли, можна стверджувати, що серед численних проявів негативних тенденцій, котрі суттєво ускладнюють розуміння феномену домашнього насильства над жінками, особливу позицію займає збіднення об'єму та змісту спілкування в сім'ї, дефіцит душевного тепла та уважного ставлення одне до одного, поступова редукція контрпродуктивних проявів егоїстичної діяльності

подружжя, деактуалізації проявів, що можуть призвести до насильницьких дій відносно жінки, скорочення доміантних у контексті «чоловік – жінка» форм відносин тощо. Можна констатувати, що замість взаємно налаштованого особистісного і пізнавального спілкування в діалозі «чоловік – жінка» все більше посідають місце його суто прагматичні форми – дотримання режиму дня, рекреаційні практики, взаємний догляд, відносини з дітьми (якщо вони є) тощо. Дивергентність, збіднення, рутинізація та формалізація контактів між партнерами у деструктивному поєднанні з підвищеними вимогами один до одного безумовно провокують невпевненість у перспективі подальшого спільного життя, стійке емоційне неблагополуччя, прогресуючий негативізм, афективні реакції, агресивні моделі самоствердження та інші складові та детермінанти сімейного життя.

Необхідно вказати, що в культурах різних народів світу сім'я сьогодні має доволі різні смислові конотації. Наприклад, сучасна українська сім'я – це соціальна група, об'єднана міцними узами почуттів, з характерним високим рівнем приватності домашнього життя, де особлива увага приділяється вихованню дітей. Чоловіки традиційно з повагою ставляться до жінок, але рудименти колоніальної політики (вплив культурної експансії Російської імперії та СРСР) довгий час впливають на характеристики сімейних стосунків у сучасній Україні: а) чоловіки позиціонують себе як «менеджери» сімейного життя, надаючи жінці тільки право «другого» голосу; б) у багатьох українських сім'ях фізичне насилля відносно жінки дорівнюється проявам любові – хибна азійська парадигма «б'є – значить любить»; в) домашнє фізичне насилля відносно жінок розглядається почасти як антитеза штучно вибудованому «елейному» простору сімейного життя, образ якого тиражується масовою культурою; г) домашнє фізичне насилля відносно жінок відкриває, на думку пересічної людини, «нові горизонти»

конструктивних у подальшому взаємовідносин між чоловіком та жінкою.

Крім цього, «... сучасна українська сім'я зазнає значного впливу аномії (певного психологічного стану, за якого колишні ідеологічні основи, нормативні й ціннісні орієнтації та соціально-психологічні стереотипи поведінки виявляються зруйнованими, а нові ще не вироблені; їх формування відбувається хаотично й безсистемно), що негативно позначається на процесі сімейного виховання, призводить до невиправданого зміщення акцентів на «модні» особистісні якості – вміння пристосовуватися до будь-яких обставин, досягати за будь-яку ціну «місця під сонцем», налаштованість як батьків, так і дітей на престижність професійної діяльності, яка сприймається такою залежно від матеріальних доходів» [52, с. 76].

Скажімо, в американській культурній традиції сім'я розглядається як колектив, який очолюють партнери протилежних статей, котрі перебувають у шлюбі і мають дітей. На чоловіка покладається роль годувальника, лише фізична смерть є причиною його виходу із складу сім'ї. Особливий акцент в американській культурній традиції робиться на тому, що жінка практично не бере участі у матеріальній підтримці сім'ї. Американська сім'я XXI століття найчастіше визначається як посттрадиційна, що не дотримується жодної чітко визначеної структурної моделі. Як засвідчують соціологічні дослідження, підкреслюють вітчизняні дослідники, 97% американців, котрі живуть у традиційних сім'ях та 88% американців, які належать до нетрадиційного типу сім'ї, цілком задоволені своїм сімейним життям. Як стверджує Т. Кравченко, традиційні сімейні цінності американського народу «... всіляко підтримуються на державному рівні політичною опозицією у дебатах, присвячених засудженню розлучень, збільшенню кількості матерів-одиначок, акцентуванню на необхідності запровадження контролю за народжуваністю, запереченню прав одностатевих шлюбних

союзів тощо. Одна з причин характерної для американського суспільства суперечності між високою цінністю сім'ї (у всіх соціологічних опитуваннях сім'я посідає перше місце) та доволі значною кількістю розлучень (у 47% американських сімей хоча б для одного з подружжя цей шлюб є другим) полягає в орієнтуванні жінок і чоловіків на щасливу сім'ю, тобто сім'ю, здатну забезпечити емоційний комфорт для всіх її членів. Якщо створена сім'я не відповідає ознакам «щасливої», подружжя легко руйнує її і шукає заміну» [26, с. 364].

У контексті даного блоку дослідження необхідним бачиться з'ясування того, яка модель сімейних стосунків між чоловіком та жінкою є більш вайоленсогенною – такою, що провокує прояви насильства – традиційна або нетрадиційна. У першому варіанті подружній союз є лише складовим, але не завжди головним, компонентом сімейної системи. У минулому шлюб ніколи не базувався на емоційному контакті: для успішного шлюбу емоційна близькість була важливою, але не визначальною константою. Скажімо, Е. Гідденс [66] акцентує увагу на емоційності відносин у сучасних сім'ях – в особистому житті вирішальними є поняття «зчеплення» та «роз'єднання», а не «шлюб і сім'я»; важливіше питання не «ви одружені?», а «наскільки добрими є ваші відносини?». На нашу думку, рівень і частота проявів насилля практично не залежить від того, наскільки традиційною або нетрадиційною є конкретна сім'я. Цивільний шлюб, пробний шлюб, гостьовий шлюб, полігамний шлюб, асексуальний шлюб, груповий шлюб начебто надають широке поле для насильства над жінками – вільні стосунки необмежено вивільнюють агресивні прояви, тваринні інстинкти, примітивні життєпрояви. Але і в традиційному шлюбі є місце для насилля – про це свідчать як наукові дослідження так і хронічки повсякденного життя. Таким чином, можна говорити про те, що домашнє насильство має прояви за будь-якої моделі шлюбних відносин, при чому стримуючих (ретардуючих) чинників

практично не існує: діти, спільне майно, буттєва конгеніальність тощо не стають на заваді проявам насильницьких дій щодо жінок.

Смисловий контекст нашого дослідження обумовлює розгляд в наступному розділі організаційно-правових та педагогічно-психологічних аспектів соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства. Будуть розглянуті історичні та сучасні форми організації соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства, законодавчо-правове підґрунтя протидії домашньому насильству над жінками, а також соціальні практики попередження та редукції домашнього насильства над жінками в сучасних умовах.

РОЗДІЛ 2

Організаційно-правові та педагогічно-психологічні аспекти соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства

2.1. Історичні та сучасні форми організації соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства

Майже аксіоматичним в умовах сучасності виглядає твердження відносно того, що від вирішення проблем розвитку сім'ї як базового соціального інституту, залежить розуміння напряму, сутності й тенденцій розвитку того соціального середовища, в якому йому доведеться функціонувати в майбутньому, а також розкриття потенціалу сім'ї стосовно впливу її на духовні, моральні й естетичні пріоритети особистості, на ментальний та історично-культурний розвиток суспільства. Проблема, як бачиться, полягає в тому, як моделі реально функціонуючих сімей, адекватні суспільним очікуванням у конкретну історичну епоху, корелюють із соціалізуючими зусиллями суспільства. Одним із важливих факторів аналізу соціальної реальності, його вихідним пунктом є становище і якість людини в суспільстві. Особливо це стосується становища жінок, оскільки, не зважаючи на потужність феміністських контекстів сучасного світу, проблема насилля над жінками (зокрема – в умовах сімейного життя) залишається, як ми вже

зазначали вище, вельми актуальною. Для сучасного громадянського суспільства проблема насилля має особливе значення, оскільки громадянський лад висуває суверенну, вільну від насильства особистість у якості ключової фігури й підґрунтя всіх суспільних процесів.

Сучасний світ без перебільшення можна назвати світом насильства в різних його проявах – від військового та політичного, культурного та інформаційного до релігійного та ментального, побутового та сімейного. Актуальність проблеми насильства над жінками підтверджується тим, що з 1999 року 25 листопада світова спільнота під проводом ООН відзначає Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства над жінками та проводять щорічну всесвітню акцію «16 днів протидії гендерному насильству». Таким чином сучасне глобалізоване суспільство дійшло усвідомлення того, що гендерне насильство є брутальним порушенням прав жінок, а світовий жіночий Рух отримав ще одну важливу перемогу в процесі поетапної редукції дискримінації за статевою ознакою. Фактично, гендерне насильство є різновидом агресивної поведінки, використання сили на основі ознаки статі – від аб'юзу (словесних образ), приниження та погроз до тілесних ушкоджень та ментального примусу [4].

Зазначимо, що «Глумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи дає таке визначення терміну «насильство у сім'ї»: «Насильство у сім'ї – domestic violence – будь-які умисні дії фізичного, психологічного, сексуального чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого, які порушують конституційні права і свободи людини та громадянина, завдають моральної шкоди, а також шкоди фізичному, психічному здоров'ю» [54, с. 104].

Відтак, не буде перебільшенням сказати, що суспільна необхідність попередження та редукції домашнього насильства над жінками є нагальною та безсумнівною. В даному блоці дослідження

розглянемо історичні та сучасні форми організації соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства. Соціальна робота є тим базовим інструментом, який забезпечує репродукцію позитивних соціальних тенденцій у суспільстві; необхідним бачиться використання позитивного ресурсу вітчизняної моделі соціальної роботи з притаманними їй гуманістичними тенденціями і принципами, на основі яких можливо (й необхідно) формування членів громадянського суспільства – толерантних, відповідальних, компетентних, котрі здатні адекватно діяти в широкому діапазоні процесів соціального життя. Як стверджує С. Костючков «Сучасне суспільство характеризують внутрішні проблеми, з якими воно народжується та яких не може позбутися; зокрема, громадянська культура продовжує розглядатись як свого роду «прокрустово ліжко», в котре владні структури намагались – не без успіху, особливо в СРСР, помістити всіх та все, прагнучи надати людям і структурам ту форму (з відповідним змістом), в яку вони, згідно з державним задумом, слухняно б інтегрувались, знижуючи, мимоволі (або свідомо) рівень власної свободи» [21, с. 235].

Також слід зважати на те, що попередження домашнього насильства над представницями «слабкої» статі у сім'ї вважається одним із актуальних трендів роботи соціальних служб, специфічність та особливості якої зумовлюється традиційною роллю жінки матері, жінки-берегині, активної учасниці соціального, політичного та громадського життя. Соціальна політика в сучасній науці визначається як область реалізації соціальної політики держави, в центрі уваги якої – людина, з постійно розширюваним діапазоном матеріальних, духовних і культурно-побутових потреб. Питання домашнього насилля, підкреслює С. Тунгуєва «... вважається однією з найгостріших проблем нашого часу, яке містить у собі глибокі коріння, прихований характер та інкубаційний час, не має вікових, соціальних та суспільних меж. У тих

країнах, де проводиться постійний статистичний облік, чисельність жертв від домашнього насилля сягає від 40% до 80%» [56, с. 7].

У ретроспективному контексті проблема соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства стала важливою темою наукових і суспільних дискусій в Європі з кінця XIX століття. Активну участь у подібних дискурсивних практиках приймали науковці, медики, громадські діячі – як світські так і релігійні, благодійні організації, активістки феміністських організацій, політики лівого та центристського спрямування. Закони відносно захисту жінок і дітей від насильства вперше були ратифіковані в Німеччині та Швейцарії, а згодом у Франції в останній третині XIX століття. Піклування про жінок, зокрема – в площині захисту їх від домашнього насильства було складовою політики загального соціального забезпечення (welfare politics) [68].

Розуміння того, що таке чоловік та жінка, яка поведінка притаманна кожному з них, які форми поведінки мають бути між ними, має доволі давню історію. Проблематика й методологія жіночої компоненти соціальної роботи остаточно сформувалася на Заході наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років. На початку 80-х годов зміст соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства суттєво оновлюється, значно розширюється методологічна база міждисциплінарних досліджень, реалізуються цілеспрямовані зусилля для створення комплексних деліберативних (пояснювальних) моделей відповідної форми соціальної роботи. У широкому розумінні необхідність соціальної політики в суспільстві обумовлюється принаймні двома складовими: наявністю соціальної нерівності за умов обмеженості ресурсів і необхідністю перерозподілу цих ресурсів у суспільстві між його членами. Для продуктивного дослідження суспільних феноменів, у числі яких і соціальна робота, надзвичайно важливо не тільки застосувати для їх аналізу найбільш широкий спектр

пізнавальних засобів, а й у самому процесі дослідження провести методологічний пошук із метою вироблення оптимальних когнітивних підходів, прийомів і стратегій.

Із огляду на викладене вище стає очевидним, що розв'язання проблем домашнього насилля над жінками потребує, в першу чергу, професійної допомоги жертвам насилля – в основному соціальної та психологічної, але необхідними в даному процесі є також інші форми допомоги – педагогічна, юридична, культурна тощо. Індивідуально орієнтована робота з жінками-жертвами домашнього насильства, реалізується соціальними працівниками та психологами у формі консультаційної, діагностичної та корекційної роботи. Ключовими принципами індивідуальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства сучасні дослідники визначають наступні: а) відкрито позитивна налаштованість до клієнта під час консультативного контакту; б) толерантність, зваженість та коректність висновків по результатам контакту з клієнтом; в) незасудження жертви насилля; г) зберігання нейтралітету відносно до жертви насилля; г) роз'яснення та перевірка даних, наданих клієнткою; д) чесність спеціаліста по відношенню до клієнтки; е) емпатія; є) несприйняття ілюзій, наявних у клієнтки [18].

Логіка розгляду розв'язуваної проблеми формує підхід, у рамках якого обґрунтованими є наступне твердження: однією з характерних ознак розвитку сучасного світового співтовариства є посилення уваги до проблем насильства в сім'ї. При цьому Україна не залишається осторонь загальносвітової тенденції вдосконалення напрямів, форм і методів соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насилля. Звертаючись до сайту Міністерства соціальної політики України можна навести думку Ю. Соколовської, экс-міністра соціальної політики (серпень 2019 – березень 2020 року), яку вона озвучила на Міжнародному форумі UNFPA «Україна на шляху до подолання

домашнього та гендерно зумовленого насильства» [46], а саме «кожна 5 жінка в Україні стикалася з тією чи іншою формою насильства... Протягом 2019 року зафіксовано понад 130 тис звернень громадян з приводу домашнього насильства, що на 15 % більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, з них 88 % – від жінок, 10 % – від чоловіків. Від дітей надійшло 1055 звернень» [46].

Тут треба зазначити, що в світі та Україні зокрема спостерігається недостатня обізнаність населення щодо діяльності соціальних служб з проблеми сімейного насильства і це вимагає зростання зусиль держави та громадянського суспільства у напрямі інформування громадськості та пропаганди моделей поведінки, в якій немає місця насиллю. При цьому «... чоловіки розцінюють як насильницькі дії лише окремі, крайні форми поведінки – звалтування, побиття, у той час такі форми, як лайки, образи, непристойні жарти розглядаються ними в якості нормативних. Це свідчить про насильницький характер чоловічої культури в сучасному суспільстві та актуалізує необхідність проведення роботи з чоловіками у напрямі формування ненасильницьких стратегій поведінки. Однак 52% опитаних жінок вважають, що проблема сімейного насильства над жінкою в сучасній Україні вимагає негайного розв'язання» [29, с. 110].

Як можна бачити, сучасне цивілізоване людство поки ще не може радикально, але гуманно і толерантно, на правових засадах, вирішити проблему насильства відносно жінок. У багатьох країнах світу створюються державні та громадські організації – світські та релігійні, діяльність яких спрямована на всебічну допомогу жертвам сімейного насильства, не порушуючи прав жінок. У переліку напрямів діяльності таких організацій ключові позиції займає допомога жінкам-жертвам домашнього насилля, при чому діяльність має бути прозорою для контролю в плані методів та змісту роботи, правового забезпечення, а також бути доступною державним органам і структурам громадського

контролю інформаційно та комунікаційно. Таким чином, для будь-якого цивілізованого суспільства необхідно створення та функціонування таких організацій. Звернення світової спільноти до проблеми соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насилля – аж ніяк не чергова інтерпретація актуального дискурсу про взаємини особистості, соціальних груп, громадянського суспільства та держави. Це спроба відповіді на певні виклики суспільства демократичного транзиту, в якому авторитет державної влади органічно поєднується зі свободою суверенної особистості від будь-яких форм насильства.

2.2. Законодавчо-правове підґрунтя протидії домашньому насильству над жінками

Слід зазначити, що різні аспекти соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насилля все більше привертають увагу різнопрофільних фахівців. Попередження насильства в сім'ї є складною системою соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сім'ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї, а також соціальна робота з жінками-жертвами насильства в сім'ї. Насильство над жінками як деструктивне соціальне явище існує давно і широко розповсюджене по всьому світові незалежно від політичних, етнічних, культурних, расових, класових, релігійних та економічних особливостей конкретної країни. Зокрема, у США та Західній Європі перші роботи, присвячені цій проблемі, стали з'являтися в минулому столітті, ще з 70-х років. У фокусі дослідницької та громадянської уваги постійно перебуває проблема подолання насильства над жінками. Так, у 1993 році Генеральною Асамблеєю ООН було ухвалено «Декларацію про викорінювання насилля щодо жінок», у 2000 році (ратифіковано Україною у 2004 році) – «Конвенцію

Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» та Протокол до неї «Про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї»; також у 1995 році на IV Всесвітній конференції було прийнято «Пекінську декларацію» та Платформу дій з питань жінок.

Необхідно зазначити, що в Україні у 2017 році було прийнято Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому в статті 16 мова йде про створення єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства за ознакою статі. У цьому реєстрі накопичується інформація щодо кожного випадку домашнього насильства і зберігається протягом трьох років [15].

Як підкреслюється в поглибленому дослідженні насилля щодо жінок 2006 року, проведеному за ініціативою тогочасного Генерального секретаря ООН Кофі Аннана, «проблема потребує пріоритетного ставлення й виділення ресурсів, необхідних для того, щоб протидіяти цьому злу рішуче та результативно» [69]. В документі актуалізується питання щодо обов'язків держав у галузі попередження та ліквідації всіх форм насильства щодо жінок, а також про зобов'язання держав надавати жінкам захист від насилля та відшкодувати збитки, спричинені фактом насильства. В документі також відзначається необхідність враховувати роль фахівців різних сфер в процесі організації роботи з профілактики, редукції, а в ідеалі – знищення проявів насилля над жінками в усіх регіонах планети. Крім цього, підкреслюється гостра необхідність стимулювання процесу збору інформації для формування бази даних «... по усім формам насилля відносно жінок, важливих для напрацювання політичного та стратегічного курсу» [69].

Варто зауважити, що суспільно-політичні події в Україні, котрі відбулися наприкінці 2013 – на початку 2015 років, заклали фундамент принципових змін у процесі суспільного життя та державного будівництва в усіх проявах і форматах. Євроінтеграційний поступ, що

набув своїх виразних контурів у зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, інтенсифікував процес переосмислення філософії протидії насильству (зокрема – над жінками) на засадах ліберально-гуманістичної парадигми. Основою її змісту є свобода людини та забезпечення повноправності її статусу. Формування в Україні на початку 2014 року стійкої тенденції до конвергенції з європейським цивілізаційним простором, потенціуює необхідність переосмислення низки базових категорій, які характеризують всю систему публічного права на засадах антропоцентризму та ліберально-гуманістичної методології управління. Не останнє місце серед них належить інституту протидії насильству як деякому семіотичному мосту між державницьким конструктом та соціальною матерією, як специфічній лінії взаємодії колективного та індивідуального, публічного й приватного. Тож дослідження поняття та природи протидії насильству над жінками не слід розглядати вузько: від вирішення цих питань залежить обґрунтованість та швидкість генерації й артикуляції довершеної новітньої концепції суспільних відносин у нашій державі, яка б забезпечувала мінімізацію суспільних протиріч та цілісність загальносоціального діалогу в гармонійному союзі держави та громадянського суспільства.

Сучасні вітчизняні дослідники зауважують, що «... в деяких країнах відповідальність настає за вчинення лише певних форм насильства. Так, аналіз наявної інформації показав, що в 79 країнах світу закони з протидії насильству в сім'ї або відсутні, або про них нічого не відомо; зґвалтування в шлюбі визнається злочином лише в 51 країні світу; лише в 16 країнах чинне законодавство окремо класифікує злочини, пов'язані з сексуальною агресією, і лише в трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство по відношенню до жінок виділяється в окрему категорію злочинів; у Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругваї та Венесуелі насильник може уникнути

покарання, якщо запропонує жертві одружитись та отримає її згоду. За результатами дослідження громадських організацій, щорічно близько 13 тисяч жінок гинуть від рук власних чоловіків, що призводить до катастрофічних наслідків» [50, с. 134-135].

Тут треба зазначити, що важливим кроком у напрямі боротьби з насильством проти жінок було зроблено у 1992 році, коли в ООН було створено контрольну Комісію з питань виконання Конвенції «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», надавши їй в якості головного завдання виявлення фактів сімейного насильства проти жінок з окресленням кола обов'язків держави щодо превенції подібних злочинних проявів. У подальшому було включення у Віденську Декларацію і Програму дій розділу про насильство над жінками (звіт Всесвітньої конференції з прав людини 1993 року); а також прийняття ООН у 1993 році Декларації про поступову ліквідацію насильства щодо жінок; призначення ООН у 1994 році спеціального доповідача з проблематики насильства щодо жінок. Декларація про «викорінювання» насильства щодо жінок базується «... на універсальності загальнолюдських прав і необхідності утвердження для жінок прав і принципів рівності, безпеки, свободи, недоторканності і гідності» [27, с. 91].

Звідси випливає, що сучасна світова спільнота безумовно усвідомлює: насильство відносно жінок, зокрема – в умовах сім'ї, є не тільки юридично-правовою, але й культурно-цивілізаційною перепорою для досягнення гендерної рівності відповідно до глобального принципу «All different – all equal» («Усі різні – усі рівні»). Прогресуюча в сучасному світі фактичність насильства над жінками призводить до брутального порушення прав і засадничих свобод жінок, а також маніфестує історично обумовлену нерівність в стосунках між чоловіками і жінками, що призвело (і призводить!) до імперативної позиції чоловіків і дискримінації жінок. Відтак, у правових

регламентуючих документах світового рівня щодо домашнього насильства над жінками проголошується імпліцитна необхідність захисту природних прав жінок від будь-яких форм насильства, в тому числі – домашнього. Дослідження законотворчих новел у царині запобігання сімейному (домашньому) насильству над жінками та боротьбу з цими явищами, стала усталеною практикою в українському законодавчому просторі.

Основним джерелом удосконалення національних кримінальних і кримінально-процесуальних норм стала так звана Стамбульська конвенція. Вказаний міжнародний акт (підписаний Україною у 2011 році) наполягає на тому, що передусім необхідно виділити домашнє насильство в окремий склад злочину – «Домашнє насильство», що означає вчинення систематичних актів фізичного насильства, пов'язаних із різними формами насильства: психологічного, сексуального, економічного. Як слушно зауважує вітчизняна дослідниця Я. Оленіна, Стамбульська конвенція дає визначення формам насильства щодо жінок, зокрема домашньому насильству. У статті 3 Стамбульської конвенції прописано поняття «насильство стосовно жінок», що розуміється «...як порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства щодо жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або в приватному житті». При цьому в аспекті захисту жертв домашнього насильства Стамбульська конвенція базується на гендерній нейтральності, оскільки відповідно до статті 3 жертвами такого насильства можуть бути будь-які фізичні особи, незалежно від статі [38, с. 402].

Саме ці чинники й зумовили потребу в імплементації норм Стамбульської конвенції в національне кримінальне і кримінально-

процесуальне законодавство. Скажімо, Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 126¹, диспозиція якої визначає домашнє насильство як «умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо теперішнього чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких до них відносинах, що призводить до фізичних або психічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [44].

Таким чином, одним із пріоритетних напрямків соціальної політики в світі, зокрема – в Україні, є боротьба зі злочинами проти життя, здоров'я, волі і гідності особи. Ключову позицію серед цих злочинів займає домашнє насильство над жінками – проблема, яка етіологічно набуває міжнародного характеру. Втім, чинне законодавство України потребує в даному аспекті серйозного вдосконалення, оскільки воно не створює надійного правового захисту жінок від домашнього насильства та не вповні відповідає існуючим нормам міжнародно-правових актів з питань боротьби з домашнім насиллям відносно жінок. В наступній частині дослідження ми розглянемо соціальні практики попередження та редукції домашнього насильства над жінками.

2.3. Соціальні практики попередження та редукції домашнього насильства над жінками

Соціальна робота з жінками-жертвами домашнього насильства стає важливим трендом соціальної політики в будь-якій країні, яка позиціонує себе як соціальна, правова і демократична. У широкому розумінні практично орієнтований контекст професійної діяльності соціального працівника є конструктивною формою дотримання принципів гендерної рівності в цивілізованому світі. Особливу роль в

оптимізації цього процесу повинен зіграти механізм моніторингу та прогнозування розвитку інститутів соціальної держави з урахуванням специфіки політичних, економічних і соціальних умов. Для сучасної соціальної роботи засадничими виступають принципи захисту прав людини і соціальної справедливості, а соціальні працівники виступають активними носіями продуктивних змін у житті конкретного індивіда, сім'ї, соціальної групи та, взагалі – всього суспільства та держави.

Логіка розгляду розв'язуваної проблеми формує підхід, у рамках якого обґрунтованими є наступне твердження: докорінно розв'язати проблему домашнього насильства над жінками наявними засобами – соціальними, політичними, юридичними, культурними – не бачиться можливим, принаймні – в найближчому майбутньому. Відтак, на думку сучасних науковців, необхідно: а) наскільки можливо редукувати прояви тяжких випадків домашнього насильства над жінками, а для цього потрібна активна співпраці на рівні сімей, інституцій громадянського суспільства та держави; б) сформувати в населених пунктах мережу установ, де жінкам цілодобово і ефективно надавалася б консультативна, організаційна, юридична та психологічна допомога у випадках, коли вони стають жертвами сімейного насильства. Проте, на думку української дослідниці Д. Дікової-Фаворської, цих заходів вкрай недостатньо, їх «... необхідно посилити декількома структурними складовими. По-перше, необхідно розробити механізми активного й ефективного функціонування вже існуючих законів та контролю за їх виконанням, причому як в тяжких випадках насильства, так і у випадках «одноразового» побиття. По-друге, важливо розгорнути широку інформаційну кампанію в засобах масової інформації щодо формування громадської думки, яка б засуджувала насильство в сім'ї стосовно жінок. По-третє, держава повинна звернути увагу на соціальне явище сімейного насильства і спрямувати зусилля на зміцнення інституту сім'ї» [9, с. 288].

Як можна бачити, з розвитком практичної соціальної роботи в Україні робляться спроби напрацювати теоретичні, організаційні та інституціональні засади створення інноваційних форм соціальної роботи, спрямованої на жінок, які постраждали від домашнього насильства. Соціальна робота з жінками, які постраждали від домашнього насильства, є феноменом конкретно-історичним, залежним від специфіки моральної парадигми того суспільства, в якому він проявляється. Незважаючи на доволі ґрунтовну опрацьованість проблеми соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства, шляхи реалізації дієвих моделей надання соціальної (психологічної) моделі надання допомоги вказаній категорії населення, можна вважати тільки початковими, результативність яких вбачається вельми віддаленою в перспективі. Соціальна робота з жінками-жертвами домашнього насильства спрямовується на формування особистісних якостей, значущих для нормального життя жінки в сім'ї, благополуччя, активної життєвої позиції, що сприяє подоланню наслідків домашнього насильства, а також інтеграції жінки в суспільне життя.

Необхідною посилкою у даному аспекті з необхідністю постає звернення до досліджень групи українських учених, очолюваних І. Зверевою. Вони виокремлюють шість ключових принципів, які мають покладено в основу організації результативної соціальної роботи з жінками-жертвами сімейного насильства:

1. Принцип безпеки клієнтки.
2. Принцип взаємної довіри і поваги спеціаліста з соціальної роботи до клієнтки, уваги до її життєвої історії, проблем і труднощів.
3. Принцип безоціночності – фахівець із соціальної роботи має дотримуватися певної процесуальної індіферентності відносно конкретного випадку: соціальному працівникові необхідно без емоційно сприймати історію жінки-жертви сімейного насильства, не оцінювати та не критикувати її дії.

4. Принцип просвітницької діяльності: соціальна робота з жінками-жертвами сімейного насильства повинна проводитись в контексті просвітницької діяльності на різних рівнях – від середніх закладів освіти до закладів вищої освіти.

5. Принцип комплексного аналізу проблеми домашнього насильства над жінками лежить в основі системного аналізу деструктивного феномену суспільного життя; з огляду на латентність домашнього насильства над жінками, а також недостатньої обізнаності жінок-жертв сімейного насильства щодо своїх прав; соціальний працівник повинен комплексно проаналізувати конкретну ситуацію, у тому числі – звертати увагу на фабулу події насильства, факти та підтекст події.

6. Принцип самостійного прийняття рішень клієнткою: постраждала від сімейного (домашнього) насильства жінка має сама вирішувати міру глибини «занурення» соціального працівника в її проблему, а також встановлювати межі його втручання в колізії сімейного життя [48].

Із огляду на викладене вище стає очевидним, що в системі адміністративно-правового регулювання соціальної сфери ключове місце належить охороні й забезпеченню прав громадянина і людини. Відповідно, пріоритетним напрямом соціальної політики держави щодо жінок-жертв сімейного насильства є проведення масштабної інформаційно-просвітницької роботи з різними соціальними групами – школярами, студентами, молодими сім'ями, соціологами, педагогами, фахівцями соціальної роботи, структурами громадянського суспільства тощо, з широким залученням ЗМІ. «Понадзавданням» такої роботи є формування соціальних компетентностей у представників вказаних соціальних груп, а також у фахівців, які сприяють соціальній когерентності, полегшенню адаптації до нових (сімейних) життєвих обставин, підтриманню / відновленню психологічної рівноваги в сім'ї,

розбудові гармонійних сімейних стосунків тощо. Для результативної імплементації сучасних і досконалих механізмів системи соціального захисту жінок-жертв сімейного насильства виникає потреба у характеристиці й узагальненні досвіду зарубіжних країн, застосуванні адекватних до вимог сучасності інструментів, які можна використати у вітчизняній практиці соціальної роботи з жінками, які постраждали від сімейного насильства. Замовчування або ігнорування цієї проблеми може спричинити ескалацію насильства в сім'ях, соціальну ізоляцію, втрату довіри до партнера сімейного життя та, у широкому розумінні – безумовне зростання напруженості в суспільстві.

Як стверджує В. Нестерчук, «... ризики насилля в українській родині зросли ще більше: 500 тисяч чоловіків і жінок були учасниками антитерористичної операції й не проходили психологічну реабілітацію. Додати до цього ще 1,5 мільйона переселенців, які вимушені починати життя з нуля на новому місці і яким кожного дня доводиться вирішувати складні питання, що пов'язані з побутовими проблемами, такими як пошук роботи, житла, нової школи чи дитсадку тощо. Перебування в постійному стані тривоги та невизначеності також може спровокувати насилля проти близьких. На думку більшості жінок чи чоловіків, домашнє насильство – це побої. Так, соціологічне опитування 24 каналу, проведеного у січні 2019 року показало, що зґвалтування вважають насильством тільки 50% чоловіків та 56% жінок. Тобто для інших це все ще залишається проявом «любові» [37, с. 174].

Слід зауважити, що в сучасній Україні існує розгалужена система структур, органів та установ, які надають допомогу жінкам, постраждалим від домашнього насильства, серед яких можна виділити спеціалізовані служби первинного соціально-психологічного консультування жінок, котрі стали жертвами сімейного насильства; центри соціально-психологічної допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства; так звані «кризові кімнати»; притулки для жінок,

постраждалих від сімейного насилля; центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб. Основними послугами, яких потребують жінки-жертви насильства, є: психологічні, юридичні, інформаційні, соціальні, медичні, побутові, економічні, а також послуги з (пере)навчання та працевлаштування. Вказані послуги можуть бути надані через: а) забезпечення захисту від подальшого насильства; надання притулку для жінок і дітей, які опинились у небезпечній для життя та здоров'я ситуації;

б) надання медичної допомоги;

в) правову підтримку постраждалих, у тому числі – представлення інтересів у суді та державних органах і службах;

г) психотерапевтичну та соціальну роботу з жінками, постраждалими від домашнього насильства, а також допомогу у відновленні соціальних зв'язків;

г) роботу з клієнтками, а також членами їх сімей щодо корекції сімейних стосунків і профілактики випадків насильства в сім'ї;

д) різні форми соціальної роботи із спеціалізованими службами, самоврядними структурами, інституціями громадянського суспільства, правоохоронними органами, медичними установами та закладами освіти;

е) координацію діяльності з установами охорони здоров'я щодо надання медичної та медико-психологічної підтримки жінок, що постраждали від домашнього насилля.

Враховуючи той факт, що актуальною в Україні є тема військових дій на сході України, розв'язаних Російською Федерацією, підтримуваною сепаратистськими силами на території України, необхідно додати декілька тез про ріст насильства в сім'ях учасників АТО (сучасна назва – ООС). В Україні, де вже шостий рік поспіль йде гібридна війна, щороку фіксується понад 100 000 звернень за фактами насильства в сім'ї, з яких 90% надходить від жінок. Окрема офіційна

статистика щодо таких постраждалих взагалі відсутня, наявні цифри є неоднозначними та суперечливими. Необхідно погодитися з думкою вчених про те, що у вказаних сім'ях насильство точно існує після війни там, де воно було й до війни. Для тих людей, хто «... не вчиняв насильства до війни – після війни в результаті довготривалого напруження та стресу, постійного режиму підвищеної пильності насильство може проявитися як результат втрати самоконтролю, нездатності вчасно опанувати агресію. І без допомоги психолога, фахового спеціаліста, підтримуючого оточення, розуміння родини тут точно не обійтися. Шлях повернення до мирного життя тривалий і непростий. І від того, як його пройде боєць, чи знайде він себе в нинішньому суспільстві, чи зможе інтегрувати свій досвід у мирному житті, у сім'ї – залежатимуть і його стосунки з рідними. Якщо подивитися статистику «телефону довіри» громадської організації «Ла Страда – Україна», то у 35,6% – це саме дзвінки від чоловіків. Кожен п'ятий дзвінок отриманий щодо насильства у сім'ях. Наразі насильство в сім'ях демобілізованих військових – одна з найважчих категорій справ, з якими спеціалісти зустрічаємось в роботі. Оскільки в таких ситуаціях поліція не сприймає постраждалих жінок і часто стає на бік демобілізованих. При цьому не варто жінкам залишатися наодинці з цією проблемою. Спеціалісти радять звертатися до фахівців після випадку насильства та до правоохоронних органів» [33, с. 120].

У цьому контексті переконливою постає думка стосовно того, що соціальна робота, спрямована в простір, вільний від будь-яких форм насильства, зокрема – насильства проти жінок в сімейному середовищі, має набувати нових, вільних від атавізмів радянської минувшини, форм трансформації відносин у сучасному суспільстві. Розглядаючи насильство над жінками як специфічний зміст життя суспільства, його іманентну характеристику та результат деструктивної діяльності, необхідно відзначити антигуманістичну функцію насилля, що має

негативно забарвлений духовний зміст, ціннісний вимір, особистісні характеристики, креативну ініціацію. Регуляцію відносин людей в суспільстві виконує мораль суспільства та моральність індивіда, забезпечуючи гуманізацію даних відносин крізь призму усталених норм поведінки, комунікації та взаємовідносин. Якщо закон чітко й однозначно не прописаний, можливою є його полівалентність, деіндивідуальність розуміння й трактування. Це призводить до постійної моральної нормотворчості індивіда як автономного творця власного буття в суспільному просторі.

У межах даного трактування підкреслимо, що для допомоги жінкам, потерпілим від домашнього насильства, в Україні діють спеціальні кризові центри, а також центри медико-соціальної реабілітації. Працівники кризових центрів надають «... інформаційну, психологічну, педагогічну, медичну, юридичну допомогу особам, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї, а також тимчасовий притулок; повідомляють службі дільничних інспекторів міліції чи кримінальній міліції в справах неповнолітніх про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства. В центрах медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї постраждалим надають первинну медико-санітарну та психологічну допомогу, психіатричну допомогу певних видів, а за потреби працівники центрів скеровують жертв насильства в сім'ї на відповідне даліше лікування; організують надання їм юридичних консультацій; повідомляють про вчинене насильство в сім'ї службі дільничних інспекторів міліції чи кримінальній міліції у справах неповнолітніх» [49. с. 137].

Підкреслимо, що результати сучасних досліджень однозначно засвідчують актуальність наукових пошуків щодо визначальних вимірів насильства, оскільки вони пронизують більшість контекстів вразливості до насильства та позначатимуться на взаємозв'язках між структурними

складовими домашнього насильства. «Закономірними є зусилля державної політики різних країн, академічної спільноти, громадськості, міжнародних організацій щодо формування успішної практики запобігання та протидії домашньому насильству. У цьому контексті слушною видається думка канадських учених про важливість співпраці за аналізованим напрямом, щоб об'єднати досвід дослідників і практиків, сприяти обміну напрацюваннями і вдосконаленню політики в цій сфері» [67. с. 82].

Узагальнений висновок з наведеного аналізу полягає в тому, що соціальна робота може і здатна допомогти жінці в наступних аспектах:

- повернути жінці-жертві насилля владу та контроль над своїм життям, генерувати реалістичну самооцінку, знизити залежність жінки від агента насилля та відповідальність жертви за насилля над нею, розвивати інтолерантність до будь-якого прояву агресії;

- реалізовувати так звану модель груп взаємопідтримки, яка бере початок із засадничих основ феміністського руху, при цьому необхідними є освітньо-просвітницькі методи втручання в процес насилля над жінками;

- підготувати суспільство до розуміння неприпустимості будь-яких форм насилля над жінками в сімейних умовах, акцентуючи увагу на сучасних трендах використання цивілізованих моделей взаємовідносин в рамках малих соціальних груп (сімей та родин);

- імплантувати в суспільну колективну свідомість тезу щодо неприпущення насильства над жінками в сімейних умовах, як деструктивного явища, невідповідного прагненням світової спільноти до гармонійного співіснування в просторі суспільних взаємовідносин.

Вельми актуальною є наступна теза: пандемія COVID – 19, з якою віч-на-віч зіткнувся весь сучасний світ, ізолювала багатьох людей у домівках разом із тими, хто є схильним до насильства. Знаходження на карантині та самоізоляція – це той період, коли пересічна людина

знаходиться в одному приміщенні зі своєю родиною протягом багатьох днів і тижнів. Негатив ситуації може загострюватися і через закономірні матеріальні складнощі, зловживання алкоголем, прийом наркотиків, цілодобове співжиття членів родини на обмеженому просторі квартири та неможливість існувати у бажаному об'ємі комфортного індивідуального буття, відсутність можливості вийти «в люди», відволіктися від імперативу хвороби, зустрітися з родичами, друзями тощо. З цих причин між людиною, що вчиняє насильство, та її потенційною жертвою зникають звичні перепони: чоловіки, схильні до насильства, підсилюють свою владу та диктат над жінкою, аби обмежити її простір життєвого комфорту.

Отже, ми розглянули організаційно-правові та педагогічно-психологічні аспекти соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства. В наступному розділі будуть розглянуті практичні аспекти впровадження програми соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства.

РОЗДІЛ 3.

Практичні аспекти впровадження програми соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства

3.1. Напрями, способи і механізми оптимізації соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства

Проблематика домашнього насильства над жінками належить до числа проблем, які визначаються світовою спільнотою як безумовно актуальні й такі, що потребують мобілізації якомога потужних ресурсів і сил для глибокого теоретичного опрацювання та практичного вирішення. Особливе значення для розуміння феномену домашнього насильства над жінками мають принципи і категорії, якими визначено зміст прав людини, зокрема – її права на життя в просторі сімейного життя, вільному від насильства. Активізація рухів проти насильства над жінками в сімейних умовах відбувається на тлі глобалізації, активних міграційних процесів, кроскультурної взаємодії та лібералізації відносин у суспільстві, але з урахуванням романтичного, естетичного та етичного ставлення до традиційних сімейних відносин. Складно казати про будь-які універсальні заходи, здатні захистити жінку від насильства в сім'ї – для цього потрібні зміни на краще в масштабах країни: соціально-економічні параметри розвитку держави, законодавча система, громадський контроль за дотриманням законів суспільного життя. Необхідними бачаться програми, спрямовані на підвищення правової обізнаності громадян, формування навичок гармонійного співіснування

в сім'ї, психології поведінки, яка заперечує насилля, навчання технологіям редукування конфліктної взаємодії тощо.

Із огляду на викладене вище стає очевидним, що ситуація з домашнім насильством над жінками є однією з найсерйозніших проблем в Україні, яка містить у собі соціальний, правовий, економічний, політичний, демографічний, медичний та психологічний компоненти. Форми соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насилля передбачають застосування різного роду технологій та форм – як традиційних так і інноваційних, а саме: алярм-групи, індивідуальне консультування, групи підтримки, тренінги особистісної впевненості, практики безпечної поведінки, прийоми самозахисту тощо. Надання соціальної, психологічної та правової допомоги є свого роду «понадзавданням» у роботі з жінками, що постраждали від домашнього насильства. Професійною метою фахівця із соціальної роботи є допомога жінкам-жертвам домашнього насильства щодо ефективної й результативної взаємодії з державними структурами та структурами громадянського суспільства. Превенція домашнього насилля над жінками є складним, багатоаспектним, тривалим у часі процесом, який можна характеризувати як *«open result process»* (процес із відкритим результатом).

У корпусі сучасної науки і практики існує кілька підходів до розгляду соціально-психологічних технологій допомоги жінкам-жертвам домашнього насильства. Вказані підходи знайшли відображення в передовому досвіді українських спеціалістів із практичної психології та соціальної роботи. У вітчизняному соціальному просторі перспективним виявився досвід реалізації проекту «Свобода від насильства: розширення прав та можливостей дівчат та жінок у складних життєвих обставинах» здійснений «Українською фундацією громадського здоров'я» у 2013-2014 роках. Проект було реалізовано за сприяння Агенції ООН з питань гендерного диспаритету та розширення прав і можливостей жінок та за

підтримки Трастового фонду ООН із ліквідації насильства щодо жінок. Структурно програма складається з чотирьох блоків: діагностичного, індивідуальної роботи, мотиваційного консультування та групової роботи. На першому етапі окреслюються потреби клієнтки, враховуються її індивідуальні особливості – вікові, психоемоційні, фізіологічні. За даними моніторингу та мотиваційного консультування з метою визначення рівня умотивованості до участі в групі фіксується необхідність у проходженні клієнткою індивідуальної корекційної програми або участі у групових тренінгових заняттях. Групова робота передбачає «... формування навичок постановки особистісних цілей та побудови перспективних планів щодо гармонізації власного життя, з'ясування сутності насильства, його видів, циклу, наслідків, проведення дестигматизації, налагодження ефективної комунікації (у тому числі і з чоловіками) як дієвого способу вирішення конфліктних ситуацій, пошук внутрішніх ресурсів та розвиток соціальних зв'язків, формування цілей та перспективних життєвих планів жінок» [42]. Автори проекту зазначають, що програма не є універсальним засобом вирішення проблем насильства і має застосовуватися у контексті соціального ведення випадку конкретної особи, яка пережила факт насильства, або належить до відповідної групи ризику.

Зазначимо, що тема оптимізації соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства залишається актуальною до сьогодні, коли начебто кожен член сім'ї має рівне право на безпечне щодо насилля середовище й, відповідно – рівні шанси соціального благополуччя. Однак проблема насилля над жінками в сім'ї залишається недостатньо вирішеною і тому актуальною в усіх практично країнах світу. (Ре)конструкція схеми, яка уможливило /перешкоджає жінці досягти вищого соціального статусу завдяки свободі від насилля, значно б допомогла на шляху мінімізації соціальної нерівності в навіть розвиненому суспільстві. Відтак – у науковому дискурсі та в сфері

практичної реалізації стратегій суспільного розвитку йде активний пошук напрямів, способів й механізмів оптимізації соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства. У сучасній науковій традиції домінує так званий мультикаузальний підхід, який припускає соціальну поліетіологічність (велику кількість причин) домашнього насильства відносно жінок, яка може бути зумовленою та спричиненою різноманітними обставинами, фактами, подіями, дійовими особами та соціально-політичними, економічними та культурними процесами. Поширення в суспільстві бідності та відчуття невдоволеності (ресентменту) є висхідним активуючим чинником для появи груп соціальних аутсайдерів, які переживають індивідуальне відчуження та готові транслювати своє особистісне невдоволення в напрямі найближчого оточення – дружини / чоловіка, дітей, родичів тощо. Подібний простір вибухає хвилями невдоволення, відчуження, негативізму: подібні індивіди стають причетними до сімейних конфліктів і навіть злочинів, поширення яких саме по собі стає передумовою для кризи легітимності традиційної системи сімейних відносин.

Слід зазначити, що в останні роки в Україні значно поживавилася робота, спрямована на попередження насильства стосовно жінок як на державному рівні, так і зусиллями організацій громадянського суспільства. В сучасній Україні «... відбуваються перші спроби запровадження й реалізації певних моделей роботи: превентивної, навчально-тренінгових програм, роботи з правоохоронними органами, організації притулків для жінок, кризових консультативних центрів (очних та заочних), центрів реінтеграції, груп взаємопідтримки чи самопомоги, психотерапевтичних програм (індивідуальних та групових)» [16. с. 27].

У свою чергу, домашнє насильство над жінками як активатор прогресуючої соціальної несправедливості, у довготерміновій часовій

перспективі створює джерело міграційного тиску та спричиняє, крім іншого, *brain drain* («витік мозків») та еміграційні процеси в середовищі середнього класу. У той же час, проблема домашнього насильства над жінками є причиною таких суспільно-деструктивних явищ, як злочини на ґрунті неприязних сімейних відносин, дитяча бездоглядність, зростання кількості розлучень, підтримання насильницького менталітету в суспільній свідомості народу; крім цього – бідність, маргінальність, втрата перспективних орієнтирів, девальвація так званих «вічних» цінностей, зокрема – любові та взаємопорозуміння в сім'ї тощо. Проаналізувавши всі вище перелічені ознаки жінок-жертв сімейного насилля, вітчизняні дослідники радять у корекцію негативних станів «... включати:

- соціальну роботу з налагодження зв'язків;
- педагогічну роботу: навчання таким навичкам, як позитивне спілкування (вирішення конфліктів, адекватне висловлювання), адекватне мислення і ставлення до себе, прийняття рішень та психологічного захисту, сприяння підвищенню рівня самооцінки жінки;
- психологічну роботу зі зняття відчуття провини, емоційної та фізичної релаксації» [25. с. 27].

Варто зауважити: через активізацію процесів домашнього насильства зростає чисельність ображених та стигматизованих соціальних груп. Ця ображеність зростає за рахунок подвійних моральних стандартів, утвердження в масовій свідомості сценарію юридичної безкарності для насильників у зв'язку із загальною деморалізацією сучасного суспільства, а також негативних соціальних настроїв серед пересічних громадян. Необхідно вказати, що соціальна робота з жінками-жертвами домашнього насильства здійснюється соціальними службами в регіонах, зокрема службами у справах дітей, сім'ї та молоді. Здійснювані в процесі соціальної роботи цими службами систематичні та різноманітні за змістом заходи спрямовані на те, щоб

полегшити адаптацію та соціалізацію жінки, яка потребує багатопрофільної допомоги, до суспільних норм, а також результативно допомогти жертві сімейного насилля розвинути й відновити втрачені життєві сили та віру в себе, забезпечити гідне існування і самоутвердження в соціумі, зокрема – на його базовому рівні.

Слідуючи визначеному підходу, логічно припустити, що в даному контексті соціальна робота з жінками, які постраждали від домашнього насильства є нічим іншим, як діяльністю, спрямованою на розв'язання соціальної проблеми. Сучасні науковці визначають соціальну проблему «... як ситуацію, несумісну з цінностями значного числа індивідів, які стверджують, що необхідно діяти з метою зміни цієї ситуації. Відповідно, соціальна проблема включає в себе дві складові: об'єктивну складову – реальну ситуацію або об'єктивну умову, що має набір зовнішніх ознак, які можна зафіксувати та кількісно описати; та суб'єктивну складову, яка включає так званих суб'єктів соціальної проблеми, які визначають ту чи іншу ситуацію як проблемну, до яких відносять причетних до проблеми і залучених у проблему. Причетними до соціальної проблеми є ті особи, стан або поведінка яких залежні від існування соціальної проблеми, тобто вона має специфічне значення для таких людей, а до залучених до проблеми відносяться ті, хто займається сформованою соціальною проблемою в силу своїх професійних обов'язків або ж займається нею добровільно, у силу своїх інтересів» [19, с. 44].

Серед сучасних напрямів, способів та механізмів оптимізації соціальної роботи з жінками, які постраждали від домашнього насильства вітчизняні учені відзначають декілька ключових та перспективних. Серед них:

1. Розробка адекватних сучасній юридичній проблематиці законодавчих і нормативно-правових актів, що відповідають засадничим міжнародним документам ООН і Ради Європи.

2. Професійна орієнтація, працевлаштування і професійна перепідготовка жінок, що зазнали насильства у сім'ї.

3. Фундація спеціальних закладів, установ, а також реалізація форм і методів соціальної і соціально-психологічної реабілітації жінок, що постраждали від насильства у сім'ї.

4. Створення спеціальних навчальних матеріалів, науково-практичних видань, інформаційної літератури з тематики захисту прав жінок, спрямування діяльності ЗМІ на висвітлення проблематики напрямів, способів і механізмів оптимізації соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства.

5. Перспективні напрями: культурно-просвітницька робота серед населення (зокрема – молоді), спортивно-оздоровча діяльність структур соціальної роботи щодо вказаної категорії клієнтів, а також поліпшення матеріального становища українських сімей з метою редукування проявів сімейного насильства над жінками.

6. Реалізація міждисциплінарних наукових досліджень з проблематики насильства над жінками в сімейному житті.

7. Проведення коучингів, семінарів, вебінарів, курсів, тренінгів з питань захисту прав жінок, що постраждали від домашнього насильства [51].

Розглядаючи сучасні проблеми жінок-жертв домашнього насильства доводиться, на жаль, констатувати, що рівень соціальної роботи з даною категорією населення України поки що не відповідає завданням вирішення цілого комплексу негараздів, що супроводять життя цієї соціальної групи українського суспільства. Саме тому соціальна робота з даною категорією має реалізовуватись комплексно, цілеспрямовано та систематично. Як бачиться, спеціалістам соціальної роботи необхідно планувати вказану форму роботи з жінками, що зазнали насилля в сім'ї, за наступними напрямами:

1. Освітньо-педагогічний напрям. Допомога жінкам, що зазнали насилля в сім'ї полягає в навчальній та просвітницькій діяльності соціальних служб: нерідко жінки погано уявляють собі, до яких фатальних наслідків може призвести їхня віктимність та факти замовчування фактів насильства в сім'ї. Формами роботи можуть бути лекції, семінари, когнітивні квести, диспути, тренінги, практичні заняття тощо. Соціальними вміннями – сукупним результатом практичних занять, можна вважати: вміння редукувати прояви конфліктної взаємодії, раціонально вибудовувати діалог в сім'ї, навички деескалації напруженості в статевих відносинах, формування культури спілкування з чоловіком тощо.

2. Інформаційно-організаційний напрям. Допомога в інформуванні є спрямованою на забезпечення жінок, особливо тих, хто знаходиться в групі ризику щодо можливих проявів сімейного насилля, соціально-педагогічною, соціально-психологічною та соціально-правовою інформацією. Таким жінкам вкрай потрібна конкретна інформація, що може допомогти жінці – потенціальній жертві насилля, усвідомити всі ризики подальшого замовчування проблеми та загострення власної віктимності, можливо – з подальшим зверненням до фахівців. Формами роботи можуть бути: інформаційні буклети, інформаційні телесюжети, соціальна реклама, пам'ятки, просвітницькі вебінари, інформаційні лекції, консультування тощо.

3. Соціально-психологічний напрям. Його зміст – психологічна допомога жінкам, які стали жертвами домашнього насильства або відчують себе в зоні ризику. Форми роботи можуть бути такими: тренінги, індивідуальне консультування, ігрові реконструкції, соціально-психологічний патронаж, психокорекція міжособистісних стосунків тощо. Соціальними вміннями – сукупним результатом практичних психологічних занять – можна вважати: навички вербальної маніфестації ненасильницьких взаємовідносин, вміння редукувати прояви

конфліктної взаємодії в родинних стосунках, вміння раціонально та конструктивно вибудувувати діалог в сім'ї, навички деескалації напруженості в статевих відносинах, формування культури спілкування з чоловіком тощо.

Отже, в даному блоці дослідження нами було розглянуто й проаналізовано сучасні напрями, способи та механізми оптимізації соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства. У підрозділі 3.2. буде презентовано Програму «Соціальна допомога жінкам, що постраждали від домашнього насильства в період самоізоляції».

3.2. Програма «Соціальна допомога жінкам, що постраждали від домашнього насильства в період самоізоляції»

2020 рік став для світової спільноти етапом випробування всіх держав на міцність, згуртованість, інституціональну злагодженість та розвиненість наукових розробок у різних сферах діяльності. Одним із найбільш загрозливих викликів для людства XXI століття стала пандемія COVID – 19, яка охопила без перебільшення всю планету, крім Антарктиди. Пандемія коронавірусної хвороби стала масштабною, глобальною кризою нашого часу не тільки в сфері охорони здоров'я, але найбільшою загрозою в інших царинах людської діяльності – політичній, економічній, правовій, культурній. Пандемія поширюється світом хвилями, які можуть обрушитися на ту країну, яка не буде в достатній мірі готовою їй протистояти. У XXI столітті наша планета стала *Terra incognita* – незвіданою землею, яка випробовує на міцність мільярди своїх мешканців, а також надпотужні економічні та фінансові системи, промислові корпорації, легко спростовуючи усталені століттями патерни глобального суспільного життя. Епідемія вірусної хвороби у глобальному вимірі – пандемія – може активізувати процес

об'єднання націй для подальшого діалогу й співпраці щодо подолання наслідків пандемії та розроблення стратегії мінімізації ризиків пандемічної експансії в майбутньому. Щодня люди втрачають традиційні контакти, роботу і дохід, не маючи найменшого уявлення, коли можна буде повернутись до звичного життя.

Як стверджує вітчизняний філософ С. Костючков: «... пандемія-2020 наочно довела, що у кризових умовах (особливо!) політична влада маніфестує експоненціально зростаючу увагу до людини як до біосоціальної істоти, концентрує увагу саме на біологічній складовій частині. Політична влада перетворюється на «біовладу», відбувається це як на рівні державної політики й ідеології, так і на рівні соціальних практик структур громадянського суспільства. В умовах пандемічної загрози значної актуальності набувають дослідження біополітичного підґрунтя розбудови місцевого самоврядування та громадянського суспільства – самоорганізованих спільнот. Також яскраво проявляються еволюційно зумовлені моделі поведінки індивідів, де основними типами є егоїзм і альтруїзм, агресія та кооперація, як ключова умова виживання людського соціуму (у біологічному сенсі – популяції), а основними формами – агоністична, що базується на контрадикції домінування і підкорення, та лояльна, заснована на превалюванні співпраці, взаємодопомоги та кооперації» [23, с. 122].

В умовах пандемії тисячі мегаполісів й невеличких міст, селищ і містечок опустіли, адже люди в умовах коронавірусу залишаються в своїх домівках – чи то за власним вибором, чи за вказівкою урядних структур. У всьому світі масово закриваються державні установи, університети, магазини, музеї, театри, ресторани, спортивні заклади. Режим самоізоляції призвів до того, що люди опиняються зачиненими «в чотирьох стінах», нерідко – віч-на-віч з потенціальним або актуальним насильником. Погіршення економічного стану та перманентний страх перед невідомою загрозою підвищує рівень емоціональної напруженості

та активізує експоненціальне зростання конфліктів на побутовому ґрунті. Домашнє насилля в умовах самоізоляції набуває критичних обрисів – жінка як потенціальна жертва не може дистанціюватися від чоловіка-агресора, відстань негативної взаємодії скорочується до фізичного простору, обмеженого державними заборонами. В динаміці домашнього насильства з'явилося певне поняття – «ізоляція жертви»; нерідко чоловіки-«агресори» створюють жертві штучну ізоляцію, щоб потім встановлювати контроль, який перетворюється на неприховане насилля.

Слід також зауважити, що в сучасному суспільстві жертва насилля нерідко постає винуватицею насилля, на відміну від чоловіка, котрий створює атмосферу насилля в сім'ї. Це явище отримало назву віктимблеймінг і трактується як позиція членів суспільства, які звинувачують у насиллі не агресора, а жертву. Зазвичай із віктимблеймінгом Особливо часто з віктимблеймінгом стикаються жертви згвалтування, коли жінок звинувачують у тому, що вони самі спровокували гвалтівника. Подібна позиція провокує зростання насилля, оскільки суспільством засуджується не насильник, а жертва: так буде продовжуватися доти, доки чоловік-«агресор» не буде засуджений суспільством, а жертва не набуде статусу предмета суспільної зацікавленості та співпереживання. Як ми зазначали вище, в просторі сучасної науки існує кілька підходів до розгляду визначення «насильства над жінками» в різних інтерпретаціях – соціологічній, педагогічній, психологічній, культурологічній, фамілістичній тощо.

Відповідно до вищевикладеного, нами запропоновано соціальну програму, яка має назву ***«Соціальна допомога жінкам, що постраждали від домашнього насильства в період самоізоляції»***. Вона є спрямованою на запобігання / мінімізацію проявів насильства над жінками в домашніх умовах в період пандемії COVID – 19. Програма сприятиме формуванню сприятливих, вільних від насильства умов

життя жінок в сім'ї в період самоізоляції, викликаній пандемією COVID – 19. Програма взагалі – це такий, що розробляється та реалізується комплекс завдань та заходів, які мають певний зміст (в нашому випадку – соціальний) та спрямований на досягнення кінцевої мети. В сучасній науці програми, зокрема соціального спрямування, розглядаються фахівцями як специфічний різновид проектів. У сучасній Україні в дослідженні домашнього насильства над жінками є значні фактологічні, концептуальні та організаційні здобутки. Головними принципами допомоги жінкам, що постраждали від домашнього насильства, є принципи анонімності, конфіденційності та професійності.

Слід вказати на те, що слово «програма» у перекладі з грецької означає «розпорядження, оголошення». Спираючись на етимологію слова можна стверджувати, що програма «бере» на себе функцію пояснити – що, як і навіщо робити. Тобто, є підстави визначити соціальне програмування як: а) спосіб постановки певного завдання, орієнтованого на конкретну стратегічну мету розвитку соціальної системи та б) вибір найбільш результативного варіанта їх вирішення, враховуючи ресурсне забезпечення.

Необхідно підкреслити, що основним інструментом реалізації державної соціальної політики є саме розробка і реалізація соціальних програм. Погоджуємося із думкою вітчизняної дослідниці О. Макарової стосовно того, що «в Україні особливої уваги потребує вирішення проблем, пов'язаних з подоланням бідності та забезпеченням принаймні мінімальних стандартів життя для малозахищених верств населення. Їх складність зумовлюється недостатньо виваженою політикою початкового етапу перехідного періоду і тяжкою економічною кризою 90-х рр. XX століття, а також демографічною кризою, наслідки якої загрожують соціально-економічному розвитку. Для вирішення зазначених завдань та забезпечення ефективності соціальної політики, має бути розроблена власна вітчизняна теоретична база з обґрунтування

та оцінки політичних дій і соціальних програм, яка б враховувала специфічні умови соціально-економічного розвитку країни, відповідала меті досягнення соціальної справедливості та економічного зростання, базувалася на кращому світовому досвіді» [31, с. 59].

Однією з головних стадій реалізації програми соціальної допомоги жінкам, що постраждали від домашнього насильства в період самоізоляції є реалізація прав і обов'язків членів сім'ї, утілення їх у фактичній поведінці учасників сімейного спілкування – чоловіка та жінки. Впливаючі із зовні чинники, зокрема – пандемія COVID – 19, кардинально змінюють стереотипи поведінки членів сім'ї (чоловіка та жінки), модифікують емоційний обмін між ними. Це потребує розробки нової концепції соціальної допомоги жінкам, що постраждали від домашнього насильства, ключовими ланками якої є осмислення процесів формування нової міжнародної політики протидії насильству щодо жінок в сімейному середовищі. В зв'язку з цим актуальне значення набуває процес розробки й впровадження програм, спрямованих на вирішення (хоча б часткове) основних соціальних проблем, серед яких – соціальної допомоги жінкам, що постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції.

Запропонована нами Програма є за змістом правозахисною, оскільки передбачає заходи, спрямовані на людей, котрі потрапили у складні життєві ситуації. **Метою Програми** є акцентування суспільної уваги державних установ та інституцій громадянського суспільства на вирішення проблем, пов'язаних із домашнім насильством щодо жінок в умовах вимушеного карантину, викликаного пандемією COVID – 19.

Об'єктом Програми є соціальна робота, що реалізується відносно жінок, що постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19.

Завданнями Програми є:

1) формування ефективної системи соціальної підтримки й розвитку заходів, спрямованих на запобігання / редукацію проявів домашнього насильства щодо жінок в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19.

2) оформлення сприятливого середовища для деескалації проявів домашнього насильства щодо жінок в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19.

3) забезпечення соціальної та психолого-педагогічної підтримки жінок, які вже були жертвами сімейного насилля, або знаходяться в групі ризику за даною ознакою, враховуючи те, що в умовах вимушеної самоізоляції ризик для жінки стати жертвою насилля значно зростає.

4) реалізація соціальної та психолого-педагогічної підтримки сім'ї в плані підвищення компетентності жінки і чоловіка в питаннях культури сімейного життя, розвитку потенціалу безконфліктної взаємодії та, в якості «понадзавдання» – забезпечення позитивної соціалізації подружжя.

Зміст Програми. Особливу роль в реалізації Програми має відіграти механізм прогнозування (моніторинг) конфліктів у сім'ї, які можуть призвести до проявів насильства над жінками. Розробка такого механізму є складною теоретико-методологічною задачею, вирішення якої передбачає визначення індикаторів напруженості у сімейних відносинах, виявлення на основі експертної оцінки зон конфлікту та консенсусу в сімейних стосунках, тобто сукупності тих питань, в реалізації яких позиції потенційних суб'єктів конфліктів є максимально близькими. Реалізація подібного механізму дозволить органічно поєднати діяльність центрів соціальної допомоги з нагальними проблемами конкретних груп споживачів соціальних послуг. Системний підхід до проблеми соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19 має містити наступні *напрями*:

1) підхід до оцінки факту домашнього насильства щодо жінок в контексті загальної картини конфліктних проявів та в контексті вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19 на різних рівнях – від суспільного до родинного / сімейного;

2) об'єктивна оцінка рівня домашнього насилля щодо жінок в конкретних умовах – соціальних, культурних, матеріально-економічних, юридично-правових, а у даному контексті – в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19;

3) комплексний характер впливу на конфліктну ситуацію, що може призвести до насилля над жінкою, методами соціальної, економічної та культурної політики;

4) систематизація та координація зусиль агентів соціальної політики, органів місцевого самоврядування та структур громадянського суспільства, об'єднаних у розгалужену мережу національного, регіонального або субрегіонального рівнів;

5) вироблення певної системи заходів комплексного впливу на різних стадіях сімейного конфлікту, розвиток якого може призвести до насильства чоловіка відносно жінки.

У вирішенні проблеми ефективної соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19 необхідним бачиться виокремлення декількох стратегічних завдань.

I. Комплексна оцінка рівня насилля щодо жінок в сім'ях у різних регіонах та в конкретних умовах, в даному контексті – в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19.

При проведенні комплексної оцінки використовується так звана «шкала стабільності» сімейних стосунків, побудована на основі трьох показників: а) показники потенційних чинників сімейного насильства щодо жінок, в основу яких покладено такі ознаки, як наявність аномальних (нерідко – клінічних) поведінкових проявів із боку чоловіка

щодо жінки, деструктивні вербальні інтеракції (аб'юз), негаразди в статевому житті, невірність (дійсна або уявна) жінки тощо; б) показники «конфлікту ідей» – від самих незначних (побутові неузгодженості, взаємно неприйнятні звички, контрадикції індивідуальних преференцій тощо) до сильних (агресивні маніфестації протиборчих сторін, жорстке психологічне насилля, взаємні погрози з переходом до «преднасильницьких» дій тощо); в) показники «конфлікту дій» (епізодичні силові зіткнення, що згодом трансформуються в тривалі прояви насилля, обтяжені в умовах сучасності фактом вимушеної ізоляції, викликаной пандемією COVID – 19).

II. Комплексний характер впливу на передумови проявів сімейного насилля щодо жінок в умовах вимушеної ізоляції, викликаной пандемією COVID – 19.

Аспекти соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції, викликаной пандемією COVID – 19 містять в собі:

а) «вирівнювання» економічного та культурного рівня розвитку сімей різних соціальних прошарків, національного складу, культурних і духовних орієнтацій тощо;

б) підтримка молодих сімей, створення сприятливих умов (перш за все – матеріальних) для їхнього розвитку;

в) формування механізмів психологічного заміщення конфліктогенних інтенцій позитивними установками, що є особливо важливим у складних економічних, соціальних і психологічних умовах вимушеної ізоляції, викликаной пандемією COVID – 19;

г) здійснення ефективної, результативної, перспективної державної соціальної політики;

д) політичні, соціальні, економічні, юридичні та культурні гарантії держави щодо прав громадян на життя в просторі, вільному від насильства.

III. Чітка систематизація й координація зусиль державних установ, органів місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства в процесі оптимізації соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19.

Необхідність виокремлення даного принципу продиктовано тією обставиною, що в Україні, зокрема, проблемами боротьби з насильством щодо жінок в сімейних умовах, займаються різні структури та відомчі установи. Нерідко їхні зусилля виявляються інконкордантними (неузгодженими).

IV. Вироблення системи механізмів комплексного впливу на різних стадіях розвитку конфлікту, який активує прояви сімейного насилля над жінками в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19.

Сенс комплексного підходу полягає в ефективному поєднанні різних механізмів (інструментів) впливу на потенційні чинники, які призводять або можуть призвести до активізації прояви сімейного насилля над жінками в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19. серед таких інструментів – розробка / удосконалення законопроектів відповідного профілю, економічні стимули, оптимізація форм і напрямів соціальної роботи відносно конкретної соціальної групи, вдосконалення системи просвіти, організація центрів психологічної допомоги жінкам-жертвам домашнього насилля тощо.

Для більш повного розуміння досліджуваної проблеми в рамках нашої Програми, нами була розроблена структурна схема соціальної роботи з жінками, які постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19 (рис.3.1.)

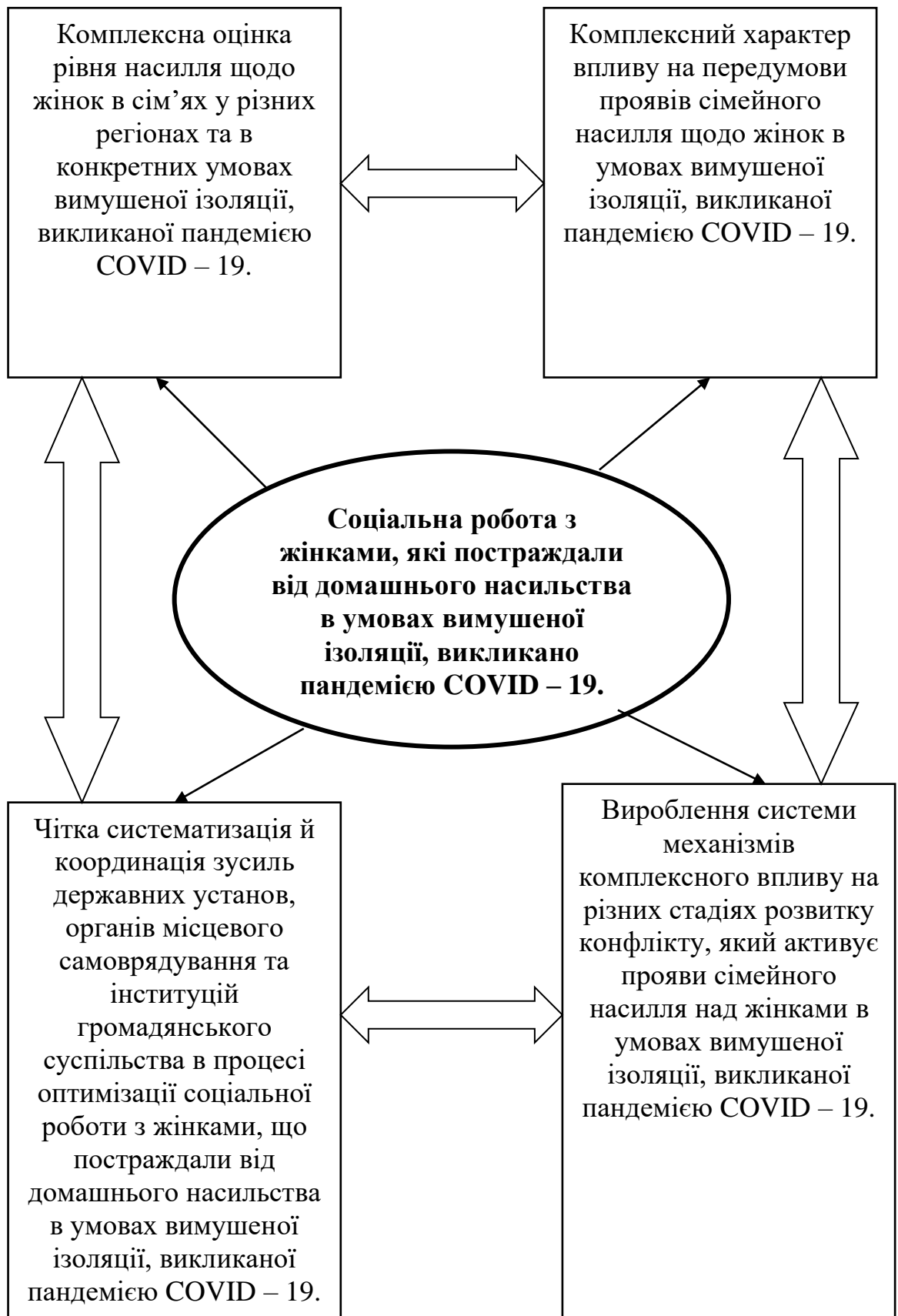

Рис. 3.1. Структурна схема соціальна робота з жінками, які постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції, викликано пандемією COVID – 19

Програмою передбачається декілька основних форм соціальної роботи з жінками, що постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19. Серед них виділимо наступні:

1. Створення мобільних бригад соціально-психологічної допомоги жінками, що постраждали від домашнього насильства в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19.

2. Направлення жінок, які заявили про те, що вони стали жертвами домашнього насильства, до спеціалізованих закладів, які надають тимчасовий притулок (соціальна квартира) або Центру соціально-психологічної допомоги, зокрема – в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19.

3. Представництво інтересів жінок, що постраждали від домашнього насильства, а саме: сприяння в оформленні необхідних документів для отримання соціальної допомоги або послуги щодо юридичного захисту тощо.

4. Прийом і розгляд заяв від жінок, що постраждали від домашнього насильства або їхніх представників про отримання соціальної допомоги, зокрема – соціальних послуг для жінок, які ідентифікують себе як потенційних жертв сімейного насильства.

5. Надання жінкам, котрі постраждали від домашнього насильства, соціальних послуг, а також соціальної, юридичної та психологічної допомоги у тому числі – дистанційно, що пояснюється умовами, викликаними домашньою ізоляцією внаслідок пандемії COVID – 19.

6. Організація «гарячих» телефонних ліній для жінок, що постраждали від домашнього насильства, що особливо актуально в умовах вимушеної ізоляції, викликаній пандемією COVID – 19.

Таким чином, Програма *«Соціальна допомога жінкам, що постраждали від домашнього насильства в період самоізоляції»* є спрямованою на запобігання / мінімізацію проявів насильства над

жінками в домашніх умовах в період пандемії COVID – 19. Запропонована в магістерському дослідженні Програма сприятиме формуванню сприятливих, вільних від насильства умов життя жінок в сім'ї в період самоізоляції, викликаній пандемією COVID – 19.

ВИСНОВКИ

1. Трансформація природи домашнього насильства щодо жінок спричиняє тенденцію до «розмивання», а то й повного нівелювання оціночних конотацій: це спричиняє появу нових соціальних загроз і викликів, таких як стійка віктимізація (набуття статусу жертви) певних соціальних груп та, як наслідок, зростанням інтенсивності напруженості та активізації деструктивних процесів у суспільстві.

2. В процесі розвитку цивілізації склалися різного роду традиційні та нетрадиційні моделі сімейних взаємовідносин, які корелювали з історичними традиціями, релігійними догматами та ідеологічними настановами; при цьому насилля, як елемент «комунікації» в стосунках членів родини, мало своє місце та набувало різних, почасти аномальних, з позицій сучасності, форм та уособлень.

3. Формалізація контактів між чоловіком та жінкою в сімейному житті у деструктивному поєднанні з підвищеними вимогами один до одного безумовно провокують невпевненість у перспективі подальшого спільного життя, стійке емоційне неблагополуччя, прогресуючий негативізм, афективні реакції, агресивні моделі самоствердження та інші складові та детермінанти сімейного життя, зокрема – в період самоізоляції, викликаной пандемією COVID – 19.

4. Для продуктивного дослідження суспільних феноменів, у числі яких і соціальна робота, надзвичайно важливо не тільки застосувати для їх аналізу найбільш широкий спектр пізнавальних засобів, а й у самому процесі дослідження провести методологічний пошук із метою вироблення оптимальних когнітивних підходів, прийомів і стратегій.

5. Незважаючи на доволі ґрунтовну розробленість проблематики соціальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства, шляхи реалізації дієвих моделей надання соціальної (психологічної) моделі надання допомоги вказаній категорії населення, можна вважати тільки

початковими, результативність яких вбачається вельми віддаленою в перспективі.

6. Аналізуючи сучасні проблеми жінок-жертв домашнього насильства доводиться, на жаль, констатувати, що рівень соціальної роботи з даною категорією населення України поки що не відповідає завданням вирішення цілого комплексу негараздів, що супроводять життя цієї соціальної групи українського суспільства.

7. У сучасних умовах необхідними вбачаються спеціальні програми, які б сприяли формуванню сприятливих, вільних від насильства умов життя жінок в сім'ї в період самоізоляції, викликані пандемією COVID – 19.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко К. Насильство в сім'ї. Бесіди з батьками / К. Бабенко // Завуч. – 2004. – № 22. – С. 26–40.
2. Бабієва А. Політичне насилля: теоретичний аспект / А. Бабаєва // Політичний менеджмент. – 2005. – №5. – С. 161–168.
3. Бова А. Модель факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї / А. Бова // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С. 15–25.
4. Васильєва В. Роль громадських організацій у формуванні ненасильницької культури у сім'ї і суспільстві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://experts.in.ua/baza/analitic/index.php>
5. Гжегорчик А. Духовная коммуникация в свете идеала ненасилия / А. Гжегорчик // Вопросы философии. – 1992. – №3. – С. 54–64.
6. Гнатюк Н. І. Проблема насильства в сучасній сім'ї: теоретичні аспекти / Н. І. Гнатюк, О. М. Василенко // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2014. – № 1. – С. 17–19.
7. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах / І. А. Грабська // Практична психологія і соціальна робота. – 1998. – № 9. – С. 20–23.
8. Гурковська К. А. Деякі шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення попередження домашнього насильства / К. А. Гурковська // LEGEA ŞI VIAȚA. – 2015. – № 3/2 (279). – С. 15–21.
9. Дікова-Фаворська Д. М. Соціальні технології в роботі з жінками, які постраждали від сімейного насильства / Д. М. Дікова-Фаворська // Вчені записки ХГУ «НАУ». – 2016. – №5. – С.285–291.
10. Домострой. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibliotekar.ru/rus/9.htm>
11. Друзь Є. В. Соціальний стан жінки в суспільстві / Є. В. Друзь. – Харків: Консум, 2001. – 424 с.

12. Дудоров О. О. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк, за ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2019. – 288 с.
13. Етимологія насильства над жінкою в сім'ї // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії і практики: матер. доповідей на міжнар. наук.-практ. конференції м. Київ (29-31 жовтня 2002 р. – К., 2002. – С. 119–130.
14. Жінки в добу змін, 1989-2009: Польща, Чеська Республіка, Словаччина, Східна Німеччина та Україна / за укр. ред. Г. Ярманової. – Київ, 2012. – 128 с.
15. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 7 грудня 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
16. Запобігання і протидія насильству в сім'ї: методичні рекомендації для соціальних працівників. – Київ: ДЦССМ, 2004. – 192 с.
17. Захожа В. А. Фізичне насильство щодо жінок у сім'ї / В. А. Захожа // Наукові записки НаУКМА. – 2000. – Т. 18: Соціологічні науки. – С. 49–56.
18. Кальницька К. О. Соціально-психологічні технології роботи з жінками-жертвами насильства в сім'ї та чоловіками-кривдниками / К. О. Кальницька // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. – 2014. – Вип. 121. – С. 143–148.
19. Кацьора О. Соціологічна інтерпретація соціальних проблем / О. Кацьора // Грані. – 2020. – №6–7. – С. 39–45.
20. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / О. Кісь – Львів, Інститут народознавства НАН України, 2012. – 287 с.

21. Костючков С. К. Біополітичне підґрунття філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства: монографія / С. К. Костючков. – Херсон: Айлант, 2015. – 320 с.
22. Костючков С. К. Біофілософська домінанта освітньої концепції в умовах становлення громадянського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ст. д. філософ. н.: 09.00.10 – філософія освіти / С. К. Костючков. – К, 2018. – 38 с.
23. Костючков С. К. Пандемія коронавірусної хвороби-2020: біополітична інтерпретація // С. К. Костючков // Актуальні проблеми політики – 2020. – Вип. 65. – С. 117–124.
24. Костючков С. К. Філософське осмислення процесів гармонізації взаємозв'язку, взаємовпливу та взаємозумовленості у системі «Людина – Суспільство – Природа» / С. К. Костючков // Вісник Черкаського університету. Серія: філософія. – 2014. – №31 (324). – С.15–21.
25. Кравченко О. Аспекти соціальної роботи з жінками, які зазнали насилля / О. Кравченко, О. Заболотна, М. Скочко // Соціальна робота та соціальна освіта. – 2019. – Вип. 3. – С. 26–34.
26. Кравченко Т. В. Сімейні цінності у контексті реалій сучасного американського суспільства / Т. В. Кравченко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2014. – № 18 (1). – С. 360–368.
27. Левченко К. Б. Насильство стосовно жінок: законодавчі та адміністративно-організаційні заходи протидії (1995-2002 роки) / К. Б. Левченко // Право і безпека. – 2002. – № 2. – С. 90–94.
28. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло») / К. Лоренц; [пер. с нем.]. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1994. – 272 с.; [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psychologylib.ru/books/item/f00/s00/z0000031/st000.shtml>.

29. Лысова А. В. Насилие в семье – объект социальной политики и США / А. В. Лысова // Социологические исследования. – 2005. – № 12. – С. 108–116.
30. Лях Д. Д. Насильство над жінками в сімейних стосунках / Д. Д. Лях, Т. В. Циганчук // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – С. 65–69.
31. Макарова О. В. Соціальні програми в Україні: проблеми реалізації та шляхи реформування / О. В. Макарова // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С. 59–66.
32. Махній М. М. Психея: між Еросом і Логосом / М. М. Махній. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2013. – 416 с.
33. Махниборода Д. О. Соціальна профілактика домашнього насильства в сучасному українському суспільстві / Д. О. Махниборода, О. М. Балухтіна // «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 9-10 квітня 2020 р.). – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. – С. 118–123.
34. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Г. М. Мустафаєв, І. І. Довгаль. – Київ, 2011. – 192 с.
35. Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки – жертви сімейного насилля / К. Мінакова // Соціальна педагогіка. – 2005. – № 2. – С. 43–47.
36. Мягких Г. О. Ідея прав жінки в політико-правовій думці України кінця ХІХ – початку ХХ століття: дис. на здоб. наук. ст. к. юр. н. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / Г. О. м'яких. – Харків, 2017. – 193 с.
37. Нестерчук В. В. Домашнє насильство над жінками як об'єкт соціальної роботи / В. В. Нестерчук // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2019. – №5(92). – С. 172–183.

38. Оленіна Я. Г. Актуальні питання імплементації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами 2011 року (щодо психологічного та фізичного насильства) в кримінальне законодавство України / Я. Г. Оленіна // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 3. – С. 401–406.
39. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
40. Полковенко О. В. Домашнє насильство: причини, ознаки, методи попередження / О. В. Полковенко, Г. В. Кобеньок, Т. В. Полковенко // Scientific Journal «ScienceRise». – 2015. – № 5/1(10). – С. 71–73.
41. Поляруш С. Оформлення юридичного статусу жінки за шлюбно-сімейним правом Київської Русі / С. Поляруш // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки. – 2010. – Вип. 13. – С. 102–108.
42. Проект Програми для дівчат (14-18 років) та жінок, які пережили насильство або належать до групи ризику / В. М. Бондаровська, Т. В. Журавель, О. Я. Куриленко та ін. – «Українська фундація громадського здоров'я», 2013. – 454 с.
43. Пупач М. Л. Семейно-брачные отношения женщины Византии в Средние века / М. Л. Пупач // Сборник работ 74-й научной конференции студентов и аспирантов Белорусского государственного университета, 15–24 мая 2017, Минск. В 3 ч. Ч.3. – Минск: БГУ, 2017. – С. 376-381.
44. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) /

- Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>
45. Сайт ВОЗ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.who.int/ru>
46. Сайт Міністерства соціальної політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html>
47. Ситник К. В. Домашнє насильство – проблема сучасного суспільства / О. В. Полковенко, К. В. Ситник // Вища освіта України в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору. – 2011. – Т. 5. дод. 2 до № 3. – С. 445–449.
48. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Марченко та ін.; за заг. ред.: І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2003. – 233 с.
49. Соціальна робота з дитиною та сім'єю: посібник для вчителів, соціальних педагогів та фахівців органів охорони дитинства / С. Хессл, В. Чечет, К. Юсефссон та ін.. – Мінськ: Нар. Асвета, 2000. – 176 с.
50. Соціальна робота з жінками: навчальний посібник для студентів спеціальностей 231 Соціальна робота та 232 Соціальне забезпечення (Галузь знань 23 Соціальна робота) / уклад.: А. І. Войтовська, О. О. Кравченко. – Умань: Візаві, 2018. – 229 с.
51. Соціальна робота з різними групами клієнтів: навчальний посібник / уклад.: Т. Д. Кочубей, О. М. Бойко. – Умань: ФОП Жовтий О.В., 2016. – 278 с.
52. Соціально-психологічні проблеми та виховний потенціал сімей // Становище сімей в умовах малих міст України: Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2004 р. – К.: Гопак, 2006. – 226 с.
53. Сукмановська Л. М. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства / Л. М. Сукмановська // Науковий вісник

Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2016. – Вип.3. – С. 272-281.

54. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 232 с.

55. Тора (с русским переводом) / ред. руск. текста П. Гиль, общ. ред. Г. Брановер. – М.: Шамир, 1993. – 348 с.

56. Тунтуєва С. В. Соціально-педагогічна робота з особами, постраждалими від насильства сім'ї: навчально-методичний посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. В. Тунтуєва. – Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2015. – 172 с.

57. Фролов П. Д. Традиційна сім'я та альтернативні форми сексуально-шлюбних стосунків в уявленнях молоді / П. Д. Фролов, Ю. П. Фролова // Проблеми політичної психології. – 2016. – Вип. 4. – С. 268-278.

58. Фуркало В. І. Філософський аналіз проблеми насильства і ненасильства в суспільному розвитку: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / В. І. Фуркало. – Львів, 1998. – 20 с.

59. Чи відрізняється насилля від насильства і що може замінити позивний. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uainfo.org/blognews/1474030975-chi-vidriznyaetsya-nasillya-vid-nasilstva-i-shcho-mozhe-zaminiti.html>

60. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи: навчальний посібник / В. М. Шахрай. – К.: Центр навчальної літератури. – 2006. – 464 с.

61. Шведова Н. О. Про насильство щодо жінок / Н. О. Шведова // Насильство і соціальні зміни. – 2000. – № 2-3. – С. 38–53.

62. Шинкаренко О. Психологічні особливості жертв подружнього насильства: основні напрямки психокорекційного втручання / О. Шинкаренко // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 3. – С. 25–28.

63. Шклярова Т. П. Зміна стереотипів щодо «жіночих» та «чоловічих» ролей у сім'ї та суспільстві / Т. П. Шклярова // Науковий вісник Донбасу. – 2010. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2010_4_2
64. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні: монографія / Е. М. Лібанова та ін.; Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.
65. Boyarin D. Against Rabbinic Sexuality: Textual Reasoning and the Jewish Theology of Sex // *Queer Theology: Rethinking the Western Body*. Ed. by G. Loughlin. – Malden, MA: Blackwell, 2007. – P. 131–132.
66. Giddens A. Family / A. Giddens // BBC. Reith Lectures Runway World. Washington DC. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.bbc.co.uk/programmes/p00gw9h2>
67. Guédénéy N. Violences conjugales et attachement des jeunes enfants / N. Guédénéy, A. Guédénéy, C. Rabouam // *Perspectives Psy.* – 2013. – 52(3). – PP. 222–230.
68. Maternity and gender policies: women and the rise of the European Welfare States 1880s – 1950s / edited by G. Bock, P. Thane. – London; New York: Routledge, 1991. – 259 p.
69. The Secretary-General's in-depth study on all forms of violence against women Resolution 58/185. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.un.org/womenwatch/daw/2006>.
70. Watts C. Violence against women: global scope and magnitude / C. Watts, C. Zimmerman // *The Lancet.* – 2002. – Vol. 359. – Is. 9313. – PP. 1232–1237.

ДОДАТОК А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА
ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Додаток 1

Я, Сидюк Дарина Валеріївна

учасник(и) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ

- дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичного поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

- надавати згоду на:

- безперервно і регулярно курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах плагіатом з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання цитування та його роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та тривалістю традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити привласнення і не сприяти іншим особам;
- підтримувати атмосферу довіри, високої відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність осіб, незалежно на її статі, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расу, інтелектуальні, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевих чи іншою належністю;
- відкритою ставитися до своїх обов'язків, висног та сумлінно виконувати зобов'язання навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- заохочувати взаємодію у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службові і розпорядчі зв'язки з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не поширювати інформацію та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не тримувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залучувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) спеціалісти університету в заході, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
- не завдавати загроз власному здоров'ю або безпеці інших студентів та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відшкодування до чинного законодавства у разі невиконання Кодексу академічної доброчесності буде нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

04.03.2020 (дата) Дарина (підпис) Сидюк Дарина Валеріївна (ім'я, прізвище)